

Inhoud

Van de redactie	149
Even voorstellen	150
De bakkers van Sint Philipsland – deel 3	151-168
De slag op het Slaak – deel 2	168-174
Stamreeks van Apolonia Belia Ligtendag	174-183
Aanvullingen en correcties op de ledenlijst	184

Van de redactie

Het laatste nummer van de 3^e jaargang ligt voor u. Tevens het eindejaarsnummer van 2003. Voor onze kring is het afgelopen jaar druk en vruchtbaar geweest. Als alles individueel gedaan zou moeten worden wat nu gebeurd is, zouden we dit alles niet bereikt hebben wat nu tot stand gekomen is. Het is in het voorbij gegane jaar duidelijk geworden dat het werken met groepen heilzaam is. De gemeente Tholen, hoofdsponsor Rabobank Tholen, maar zeker ook onze kleinere sponsors willen we hartelijk danken voor het aandeel wat zij ons schonken. U maakte het mede mogelijk dat onze heemkundekring de Ramp van 50 jaar geleden waardig kon herdenken en kon afsluiten met de ingebruikname van een monument. De gedenksteen van de kleuterschool "Prinses Marijke", in 1953 geschonken door het Grafschaft Bentheim, staat nu, in een nieuw jasje gegoten, symbool voor de nationale en internationale hulpverlening die ons in het rampjaar te beurt viel. Dankbaar zijn we ook dat het monument op een centrale plaats ons dorp siert.

Daarnaast werden initiatieven ontplooid die in bewerking zijn. Ik noem de heruitgave van het boekje "Anna Jacobapolder, Onstaan, Leven en Wonen", destijds geschreven door J.A. Klompe. We hopen u in 2004 op de hoogte te houden van de vorderingen.

Het jaar van de boerderij is aan ons voorbij gegleden met een droge en zeer warme zomer. Na veel klagen over de droogte en de warmte, zo zijn wij mensen nu eenmaal, leverde het een rijke en gezonde opbrengst van veldvruchten op.

Een drietal artikelen vindt u in de Cronicke die voor u ligt. Het vervolg op de bakkers is ruim uitgekapt. Na een grondig onderzoek bleek dat de woning vanaf de bouw, tot op het moment dat de laatste zelfstandige bakker op Sint-Philipsland zijn deur sloot, onafgebroken als winkelpand in gebruik was. Daarnaast weer de genealogische rubriek. Ook deze keer niet zomaar een opsomming van namen. In genealogische kring wordt dat 'vlees rond de benen bouwen' genoemd. Anders gezegd; de gegevens over ons voorgeslacht optekenen. Niet te vergeten een vervolg op de Slag in het Slaak. Cornelis Beukelaar, toen predikant te Veere speelt in deze aflevering de hoofdrol. Prins Frederik Hendrik, die getrouwd was met Amalia van Solms, vroeg hem, vele jaren nadat hij zijn traktaat over de Slag in het Slaak aan hem had opgedragen, om als veldprediker mee te gaan in de tocht door Vlaanderen. Met een aantal mededelingen van het bestuur is de Cronicke weer gevuld.

Rest mij nog u namens het bestuur en de redactie van "Philippusland" een goed, gezond en gelukkig 2004 toe te wensen.

Jan Kempeneers

Even voorstellen

Enige tijd geleden stelde Jan Kempeneers mij de vraag of ik er iets voor voelde om secretaris van de heemkundekring te worden.

Om eerlijk te zijn overviel hij mij nogal met zijn verzoek en heb dus enige bedenktijd gevraagd. Mijn vrouw en ik hebben namelijk nogal een druk gezin.

Het leek mij echter een leuke uitdaging en na overleg met het thuisfront heb ik besloten om me als kandidaat bestuurslid beschikbaar te stellen. Op de laatste algemene ledenvergadering ben ik als bestuurslid gekozen.

Mijn naam is Cennie Tichem, ik ben 45 jaar en een geboren en getogen "Fluplander".

Ik ben getrouwd met Marian den Braber en we hebben vijf kinderen namelijk: Danny (13), Vera (8), (Lotte 7), Julia (4) en Mark (2). Ik ben in 1975 op 17 jarige leeftijd begonnen met werken bij de Douane te Rotterdam. Bij de Douane werk ik nog steeds. Ik ben na diverse functies en overplaatsingen (o.a Vlissingen, Terneuzen, Hazeldonk en Roosendaal) thans werkzaam te Moerdijk.

Naast mijn werk besteed ik natuurlijk de meeste tijd aan mijn gezin. Zomers gaan we graag een eindje fietsen en in de tuin werken. Daarnaast ben ik trainer van een jeugdelftal van de voetbalvereniging en speel ik bugel in de muziekvereniging.

Ik ben nog maar korte tijd in functie als bestuurslid van de heemkundekring. Ik ben voor mezelf nog steeds aan het uitzoeken wat de heemkundekring zoal doet. Wat ik tot nu toe zien heb is dat veel uitgebreider dan dat ik altijd gedacht heb. Ik zal zeker voldoende zaken tegenkomen waarmee ik met veel plezier aan de slag kan gaan.

Met vriendelijke groet,

Cennie Tichem.

De bakkers op Sint-Philipsland – deel 3

"Mijn vader is begonnen als bakkersknecht op Schouwen-Duiveland. Pa kon niet zo goed leren als zijn oudere broer. Bakker worden, dat zou misschien wel iets voor hem zijn, zei opa Johannis Abraham Beneker tegen zijn vrouw, opoe Pieterella van Halst. In het gezin was nog een oudere zoon, die meer ondernemend was. De kweekschool te Middelburg doorlopen en onderwijzer worden, dat hadden ze met hem voor, maar het liep anders af. Na een poosje voor de klas te hebben gestaan ging hij naar Amsterdam, in de motorbranche; hij had liefde voor motoren. Hij werd bedrijfsleider, maar ook dat nam een einde. Oom Marien werd fotograaf en voor mijn vader kocht opa Beneker op de valreep van een economische crisis een woonwinkelhuis annex bakkerij te Sint-Philipsland".

Langs de 'Oude School'

We zijn in gesprek met de ons welbekende onderwijzer Jan Sonneveld en zijn vrouw Nelly Beneker. Jan was onderwijzer aan de christelijke school te Sint-Philipsland van 1951 tot 1955. Nel, een bekende verschijning in de winkel van haar ouders, maar niet minder op straat en in het buitengebied, waar ze het brood en de banketbakkerskoekjes enz. bezorgde. Eerst met de fiets, maar zeker niet van de laatste, kwam het leuke miniautootje, de Goggomobil voor de deur bij vader en moeder Beneker. Voor Nel was dat een grote verbetering. Ze had haar rijbewijs al gehaald en in plaats van op de fiets door de striemende koude of in de brandende zon, kon ze met haar comfortabel wagentje haar handel bezorgen. Voor iedereen was de bakkersdochter aantrekkelijk om te zien.

Nelly Beneker in de Fiat 600.

Toen eenmaal de in Pijnacker geboren Johannes Sonneveld zich bij Jacob den Braber in de Stationsstraat had gevestigd had de charmante winkelbediende en bezorgster nog meer bekijks. Hij wist precies hoe laat het toen 18-jarige Zeeuwse meisje achterlangs de "Oude School", langs het inpandige huisje van Marien Geense en Jannetje van der Have, zou komen. Ging ze langs het postkantoor, dan was ze het lokaal waarin Jan les gaf al gepasseerd. Zo begon het. En op het moment dat we dit schrijven is het in het Gelderse 't Harde wonende echtpaar al meer dan veertig jaar getrouwd.

De vader van deze Fliplandse bakker, onderwijzer Johannis

Abraham Beneker was 35 jaar oud toen hij op 16 oktober 1895 in het huwelijk trad met de tien jaar jongere kleermakersdochter Pieterella van Halst uit Wissenkerke op Noord-

Beveland. Op 31 december van hetzelfde jaar werd het echtpaar ingeschreven te Stavenisse, waar op 8 augustus 1896 hun eerste kind, zoon Marinus werd geboren. Het was bijna acht jaar later, toen Johan Pieter Cornelis op 30 april 1904 het levenslicht zag in hetzelfde dorp.

Fotograaf

Heel beperkt zullen we de oudste zoon even volgen, zoals onze gesprekspartner Nelly Sonneveld-Beneker zich dat van haar oom Marien herinnert. Aanvankelijk leek het er, volgens de bevolkingsgegevens uit Stavenisse op, dat hij in de voetsporen van zijn vader en grootvader zou treden. Vader was onderwijzer, terwijl opa Marinus Beneker, toen hij in 1850 in Hoedekenskerke trouwde met Neeltje Hoogesteger, voor de klas stond als hulponderwijzer. Blijkbaar was hij avontuurlijker dan zijn broer Johan. Hij vertrok al op 15 juni 1911 naar Middelburg waar hij mogelijk de kweekschool heeft doorlopen. Vijf jaar later keert hij terug naar het ouderlijk huis in Stavenisse. Slechts één week later vertrekt hij naar Oud-Vossemeer. Zijn verblijf in dat dorp duurt maar heel kort. Begin december voegt hij zich weer bij zijn ouders, maar heeft dan wel 'onderwijzer' achter zijn naam staan. Blijkbaar is het platteland hem wat te beperkt om zich te kunnen ontplooiën. Marinus vertrekt op 7 mei 1923 naar Amsterdam. Zijn nicht Nelly meent dat oom Marien daar in de motorbranche is gaan werken. Dat is aan te nemen, want hij was zeker niet van de laatste die zich van zo'n vervoermiddel voorzag. In de hoofdstad schopte Marien het tot bedrijfsleider. Toch had hij andere plannen. Hij werd fotograaf. Op het voor die tijd moderne vervoermiddel reisde hij zijn klanten af.

Een foto van zijn zus

Zijn acht jaar jongere broer Johan stelde niet zoveel eisen. Toch hadden zijn ouders zich voorgenomen ook hem de kans te geven verder te leren. Hij mocht na de lagere school naar de MULO te Bergen op Zoom. Na zijn eerste jaar in het voortgezet onderwijs bleek, tot spijt van zijn ouders, dat het voor hun zoon te hoog gegrepen was. Met instemming van Johan was het, dat vader Beneker het idee opwierp om bakker te worden. Op 14-jarige leeftijd vertrok hij naar Brouwershaven en was hij daarna tot 1929 in de leer bij bakkers te Zierikzee, Wemeldinge en Oud-Vossemeer, hierna vier jaar te Amsterdam en vervolgens nog een jaar te Oosterland en Nieuwerkerk. Hij sliep daar op de meelzolder, waar de muizen hem gezelschap hielden.

Op dit meest noordelijke eiland van Zeeland leerde Beneker zijn vrouw kennen. Als vriend ontmoette hij daar regelmatig Jan van Iwaarden bij wie hij een foto van diens zus zag. Daarop zag de bakkersknecht iets dat zijn hart blijkbaar sneller deed kloppen. Hij vroeg aan de vader van zijn vriend of er een mogelijkheid was haar te kunnen ontmoeten. Dat is kort daarop gebeurd en vervolgens werden de eerste contacten gelegd tussen broodbakker Johan Pieter Cornelis Beneker en Willemina Izabella van Iwaarden.

Er was natuurlijk een reden voor de aanstaande echtelieden om naar Sint-Philipsland te komen. Van 1921 tot medio 1928 was hij als bakkersknecht in de weer geweest voor zijn patroon, maar altijd ondergeschikte blijven. Daar was het de zoon van de onderwijzer niet om te doen. Als er op de een of andere plaats een bakkerij te koop stond, waren er natuurlijk meer kapers op de kust. Maar je vingers moesten lang genoeg zijn.

Daarvoor is het nodig dat we ook de bakkerij in de Achterstraat, waar het echtpaar Beneker-Van Iwaarden met hun dochters Nelly en Suze zo vele jaren lief en leed

deelden, eens nader voor het voetlicht halen.

De eerste bewoners

Voor de geschiedenis van het pand waar bakker Beneker zich in 1929 vestigde - nu Achterstraat 14, waar Kees en Anneke Verwijs thans wonen - kunnen we terugblikken tot circa 1838. De Fluplandse schippersknecht Jan de Ruijter, een zoon van schipper Cornelis de Ruijter en Pieterella Molengraaf trouwde te Sint-Philipsland op 23 april 1814 met de in Grave geboren Johanna Margaretha Donleben. Haar vader Johan Wilhelm Donleben woonde toen in Brielle. De voltrekking van het huwelijk, werd gewoonlijk gedaan in een kamer van de herberg, waar ook de burgemeester met zijn assessor (de latere wethouders) en de gemeenteraad bijeenkwamen. Men noemde dat ook wel het 'dorpsregthuys'. Een gemeentesecretarie was er nog niet. De belasting en het dijkgeschot werd opgehaald door de bode. Voor het gebruik van de kamer, die als gemeentehuis dienst deed betaalde de gemeente 25 gulden per jaar. Dat was even een uitstapje, maar zeker de moeite waard om te weten wat toen de jaarlijkse lasten voor de behuizing van het gemeentepersoneel waren. Jan de Ruijter en zijn aanstaande echtgenote namen als getuigen hun naaste burennamen mee. Het waren Marinus de Groene, arbeider, schipper Cornelis de Ruijter en schipper Adriaan Verspoor wiens vrouw Sara Schooneboom zorg droeg, dat de tap in herberg de Druiventros bemand werd. Als vierde getuige mocht de Fluplandse molenaar Willem Meijer die het molenhuis naast de herberg bewoonde, de akte mede ondertekenen. Na hun huwelijk woonde het jonge echtpaar nog enige tijd in Zuidland. In mei 1825 vestigden ze zich definitief te Sint-Philipsland. Eerst was de behuizing voor de jonge vrouw en haar kinderen een

De Achterstraat in 1930. Het pand bij het pijltje is de winkel/bakkerij van Beneker.

achterhuisje. Vader Jan de Ruijter was binnenschipper en probeerde de kost voor vrouw en kinderen te verdienen. Wel drie keer moest Jewantje de Ruijter van de ene naar de andere plaats verhuizen. Toen in 1832 het kadaster werd ingevoerd waren er in de Achterweg een boerderij en woningen gebouwd tot de plaats waar nu de Deldensestraat de Achterstraat onderbreekt. Enkele jaren later werd verder gebouwd in deze straat, zodat Jan de Ruijter en zijn gezin daar rond 1838 een nieuwe woning konden betrekken. Hendrik IJzerman Snoodijk, schoolonderwijzer van beroep, woonde naast hen in het toen laatste huis aan de westzijde van de Achterweg. Tien jaar later was de straat volgebouwd en was men in het Karreveld al begonnen met de bouw van arbeiderswoningen.

Vooruitstrevend

De in 1792 geboren Jan de Ruijter bleef zijn brood verdienen in de binnenvaart, maar nu ze een woning tot hun beschikking hadden kwam ook de handelsgeest van zijn in 1789 te Grave geboren vrouw Jewantje Donleben naar boven. Zij begon een winkeltje in haar huis nr. 67. In dat jaar stonden er 47 woningen in de Voorstraat en 21 in de Achterweg. De schippersvrouw nam ook Jozina Boogaard met haar buitenechtelijke zoon Gerardus in huis. Deze zoon was veldwachter te Sint-Philipsland. De oudste dochter van Jan en Jewantje, Willemmina de Ruijter, vertrok in 1840 naar Nieuw Vossemeer. Ze kreeg daar kennis aan Poulus Kramer, zoon van een meer gegoede familie. In 1847 gaven ze elkaar in dit Noord-Brabantse dorp hun jawoord. Het ging allemaal wat gehaast. Dochter Willemmina en schoonzoon Poulus kwamen naar Flupland en trokken in bij moeder De Ruijter in de Acherstraat. Ruim zes weken na hun huwelijk diende hun eerste kindje, dochter Adriana Kramer, zich aan. In het woonwinkelpandje in de Achterweg was het ongetwijfeld een drukke bedoening. Kramer, geb. te Nieuw Vossemeer op 28 april 1803 was evenals schoonvader De Ruijter binnenschipper. Enkele jaren later stond hij echter in de gelagkamer van herberg "De Kroon". Zoon Jan Kramer en zijn vrouw Sijgje Tak beheerden na het overlijden van vader Poulus, deze herberg; thans Voorstraat 29, vele jaren. "De èrebèrge van Jan Kraemer", daar hoorde je de oudjes vroeger over verhalen. We gaan terug naar Jan de Ruijter en zijn vrouw, winkelierster Jewantje Donleben. Ze werden ouder en er kwam een gelegenheid om hun winkelpandje over te doen aan een goede bekende. Lauwrens Meijer, een zoon van de Fluplandse korenmolenaar had in 1851 trouwplannen en vroeg bij de gemeente vergunning om een bakoven te bouwen bij het molenhuis van vader Meijer. Die werd hem na de nodige correspondentie en tegenwerking uiteindelijk verleend. Naast het malen van het meel voor anderen, ging zoon Lauwrens voortaan de fijne en ongebuilde bloem verwerken tot dagelijks voedsel voor de bewoners. Er moet haast wel een probleem zijn gerezen. In het zo levendige molenhuis waar knecht na knecht en meid na meid inwonend waren werd in februari 1867 de klanten meegedeeld dat de broodbakker met zijn vrouw Metje van Nieuwenhuijzen en zeven dochters naar Vlissingen ging verhuizen. Mogelijk werd de spoeling op het nog kleine dorp met de expansie van de bakkers Everaers te dun. De kous zal hier of daar hebben gekneld, maar ondanks dat, werd er in het 'molenhuis' tot 1959 brood gebakken. In de stad aan de Westerschelde kon het bakkersechtpaar Meijer het blijkbaar ook niet bolwerken. Op 11 mei 1868 legde het beurtscheepje met de huishoudelijke spulletjes die het gezin bezat weer aan in de Fluplandse haven. Het huisraad werd nu in de Achterweg, in het pand waar Jan en Jewantje de Ruijter-

Donleben jarenlang lief en leed hadden gedeeld, binnengebracht.

De zoon van de molenaar

Op zijn nieuwe stekje in zijn geboortedorp had Lauwrens Meijer blijkbaar meer succes. Tot zijn overlijden op 30 augustus 1881 is door dit gezin de oven in dit pand gestookt. Hij was 60 jaar oud. Voor "grôotmoeder Metje", zoals de 91-jarige Gerard Neele haar nu nog noemt, kwam het stervensuur op 28 juli 1909 op 80-jarige leeftijd. Blijkbaar citeert Gerard zijn vader Lauw Neele, die een kleinzoon van Metje was en naar haar man vernoemd was. Zij was een dochter uit het eerste huwelijk van Jacobus van Nieuwenhuizen met Sara Dorst, boer en boerin op de hofstede "Steene Poort".

Jan en Jewantje de Ruijter hadden met hun vijf kinderen - twee waren op heel jonge leeftijd gestorven – opgeruimd en gelukkig gewoond, geleefd en hun handel bedreven in de Achterweg. De twee oudjes, toen 76 en 79 jaar oud, verhuisden naar de Voorstraat op nummer A14a, waarschijnlijk een van de huisjes aan de Zuiddijk achter de woningen van de Voorstraat. Op 20 maart 1875 overleed Jewantje op 86-jarige leeftijd. Haar man, schipper Jan de Ruijter, ging kort daarna in huis bij zijn dochter Willemina in herberg "De Kroon" in de Voorstraat. Hij had zijn vrouw 7 jaar overleefd toen hij op 29 juli 1882 op 91-jarige leeftijd overleed.

Een nieuw hoofdstuk brak aan met de terugkeer van bakker Lauwrens Meijer. Hij woonde aanvankelijk in hetzelfde pand als zijn vader Willem Meijer. Het was het zogenaamde molenhuis dat, zij het in verbouwde vorm, zo oud is als Sint-Philipsland.

Aan de rechterzijde achter de boom was de herberg van Jan Kramer.

Molenaar en broodbakker waren beroepen die toen vaak door één en dezelfde familie werden beoefend. Toen Lauwrens op 21 mei 1851 trouwde met Metje van Nieuwenhuizen werd hem vergunning verleend om bij het pand (momenteel) Voorstraat

43 een bakoven voor brood te bouwen. In een periode van 7 jaar leerden vijf bakkersgezellen bij hem de kneepjes van het vak. Hoe bijnamen ontstonden, daarvan valt hier een juist beeld te schetsen. Jacoba Elizabeth Meijer, een dochter van de bakker, werd altijd en postuum nu nog "Koos van Lauw" genoemd omdat er meerder Jacoba's waren met de naam Meijer. De echtgenoot van Jacoba was Johannes Faasse. Met die naam kon men er op Flupland wel een half dozijn tellen. Daarom noemde men deze schipper en bevrachter 'Pintje'. Een pintje is misschien voor meerderlij uitleg vatbaar, maar het ging immers enkel om de herkenning.

De familie De Ruijter

Na het overlijden van bakker Lauwrens Meijer kwam de jonge bakkersknecht Abraham de Ruijter en zijn vrouw Willemina Kaashoek vanuit Sint-Maartensdijk naar Sint-Philipsland. Gezien het aantal bakkersknechten en dienstmeiden die elkaar afwisselden totdat in de eerste decennia van de vorige eeuw zoon Pieter Johannes de Ruijter de bakkerij voortzette, moet deze zaak goed gelopen hebben. Ter illustratie noem ik enkele knechten van broodbakker De Ruijter: In 1885 Quirijn Hage uit Sint-Maartensdijk, in 1886 Paulus Jan van Halst uit Wissenkerke, in 1887 Jacob Vogelaar uit Dinteloord. Ook diens twee jaar jongere broer Willem Vogelaar sjuowde de mutserd voor het stoken van de oven tot 1888 bij De Ruijter. Ook zijn er in het gezin meerdere inwonende dienstmeiden geweest: Catharina Schultz uit Vlissingen, Neeltje Engeltaart, Adriana Priem, Jozina ten Hove en Adriana Fierens. De oudste zoon uit het gezin, Cornelis Adrianus de Ruijter, werd door zijn vader in 1893 op 14-jarige leeftijd bij een bakker in Schore uitgeplaatst om het vak te leren. Goed bedoeld, maar het bleek geen succes te zijn. Voor Kees was het leven op het water veel aantrekkelijker. Hij werd schipper. Zoon Pieter Johannes bleek meer ambitie te hebben om de bakkerij van zijn ouders voort te zetten. Deze nam na zijn schooltijd het werk van zijn vader geleidelijk aan over. Vader de Ruijter had last van astma. De fijne bloem en het stof uit de mutserd maakte het alleen maar erger. Toen Pieter op 16 juni 1904 trouwde met slagersdochter Cornelia Johanna Reijngoudt trokken ze bij vader en moeder De Ruijter in. Kort daarna kwam er voor de ouders een woning beschikbaar aan de overzijde van de straat, Achterstraat 3. Pieter en Cornelia zetten de traditie voort, zodat het vers gebakken brood in het pand waar Jewantje de Ruijter-Donleben haar handel begon opnieuw over de toonbank verdween. In het jonge gezin De Ruijter-Reijngoudt werden in de periode 1905 - 1911 drie kinderen geboren, namelijk Willemina, Adriana en Abraham. Cornelia Reijngoudt was een dochter van 'Bram de slachter' Daarmee was veilig gesteld dat de jonge bakker een opgeruimd gezin zou krijgen.

Economische opleving

Bij de oude bakker die zich geheel uit de zaak had teruggetrokken, staat op zijn nieuwe woonadres als beroep 'koopman' achter zijn naam. Dat klopt helemaal met de feiten. De handelsgeest bij de voormalige bakker had zelfs tot gevolg dat zich op het Zeeuwse eiland een economische opleving voordeed. De in 1856 te Sint-Philipsland geboren Abraham de Ruijter legde al voor het begin van de twintigste eeuw contacten met een Amerikaans conservenbedrijf. Hij kreeg bezoek van een compagnon in Nederland met de vraag of de teelt van zilveruien te Sint-Philipsland mogelijk was. Daar was niet meteen een afdoend antwoord op te geven, maar bakker De Ruijter legde de vraag niet

naast zich neer. Met voldoende garantie kreeg de bakker de kans om de mogelijkheid tot deze teelt op Sint-Philipsland te onderzoeken. Na het telen van enkele proefvelden bleek dat de arbeidsintensieve teelt van dit 'witte goud', zoals het wel eens genoemd werd, zeer wel mogelijk was. Allemaal nog betrekkelijk in het klein, maar bewezen was dat de grond op Sint-Philipsland uitermate geschikt was. Natuurlijk genoot de oude bakker van zijn experimentele teelt, die jaarlijks uitbreidde. Toen bleek dat zoon Pieter de exploitatie van de bakkerij onder de knie had, kon De Ruijter senior zich vol overgave in de teelt van het nieuwe gewas verdiepen.

In 1899 werd op het eiland 6 hectare zilveruien verbouwd. In 1915 was dat uitgebreid tot 40 hectare. De oppervlakte werd steeds groter en de werkgelegenheid nam toe. In het voorjaar, als de kleine uienzaadjes als groene naalden hun spruitjes op het land lieten zien, kwam ook het onkruid in menigte mee naar boven. Dat was naast een schimmelziekte de grootste vijand van de zilveruitjes. Als het onkruid de overhand kreeg bleef er van de uitjes niets over. Daarom kropen schoolverlaters en vrouwen zonder

Zilveruien rooien. V.r.n.l.: Dina Neele, Sien Verwijs, Saar Verhage, Marie Verwijs, daarachter Marie Guiljam, Mina Quist, Lena Verhage, Kommer Quist en Maatje van der Jagt. De juunbaes is Gert Noorthoek. De foto is genomen circa 1935.

schoeisel op de knieën naast elkaar, onder leiding van een 'juunbaes' over het veld om met een puntmesje het onkruid van tussen de uitjes te halen. Steeds werd dat herhaald totdat bleek dat allerlei zaadonkruid het moest afleggen tegen de rol met holle pijpen van de almaar groeiende uien. Was het wieden klaar, dan volgde kort daarna de oogst. Ook dat gebeurde volledig met de hand. Met de schrabber (schrepel) werden ze op een handige manier uit de grond gehaald. Met in de ene hand de schrabber en met de andere

de groene pijpen van het gewas, werden ze bosje voor bosje boven een biezen mand afgedraaid. Het witte goedje werd aanvankelijk op het land op spreid gedroogd en daarna in zakjes afgeleverd op een centraal punt op de kavel. Voor elke afgewogen zak met uitjes werd een penning verstrekt, die op zaterdagmiddag voor het afgesproken bedrag kon worden ingewisseld.

Nieuwe eigenaar

Ook zoon Pieter bakte het brood om zijn gezin te kunnen onderhouden. Als inwonend knecht hadden ze Piet Kruijse uit Krabbendijke. Ook Kobus van Dommelen was enige tijd knecht bij de Ruijter, zo herinnert dochter Mien uit Goes zich dat uit de overlevering van haar ouders. De jonge bakker ging ook al betrekkelijk vroeg met zijn gezondheid sukkelen. Op advies van de plaatselijke heemeester moest de nog jonge Pieter volkomen rust hebben. Circa anderhalf jaar lang moest hij in een tenthuisje in de tuin zijn tijd doorbrengen om te herstellen. Rust, dat was het enige waar de bedrijvige jongeman mee kon genezen. Dat ging natuurlijk niet van harte. Niet voor niets had vader De Ruijter deze zaak voor hem opgebouwd. Er was echter geen keus. De bakkerszaak kwam in de verkoop.

Toen zoon Pieter weer hersteld was werd hij door zijn vader ingewerkt om zijn koopmanschap te verleggen van de bakkerswinkel naar het open veld. De verdere ontwikkeling van de voor Sint-Philipsland zo belangrijke teelt van zilveruien voor de firma Speijer Brothers en van de Vijver breidde gestadig uit. Al in 1930 financierde Piet de Ruijter een vrachtwagen voor Kees Neele (van de Sjaap) om de zilveruien te vervoeren en gebruiksvoorwerpen voor het rooien en sorteren regelmatig te verhuizen. Vooral in die periode, de beruchte crisisjaren, kon de zilveruienteelt beschouwd worden als een reddende engel voor de gezinnen in en rond Sint-Philipsland, die in de winter niet aan hun financiële verplichtingen konden voldoen. De openstaande briefjes bij de bakker en de kruidenier konden na het "juun optrekken" weer worden voldaan.

Wederom meldde zich een gegadigde die de bakkerij wilde voortzetten. Abraham Cornelis Stoutjesdijk, geboren te Oud Vossemeer, de zoon van een kruidenier, zag het werk op het land en de grond onder zijn nagels niet zitten. Hij werd bakkersknecht bij een bakker in zijn woonplaats. Meestal wisselden deze jongens nogal eens van baas en zo kon het gebeuren dat hij in een bakkerij te Stavenisse bij Pieter Willem Hage in de leer kwam om de kneepjes van het vak beter onder de knie te krijgen. In dat dorp aan de Oosterschelde leerde hij timmermansdochter Maria Roozemonde kennen. Zij moest oom zeggen tegen de op Flupland bekende Cornelis Roozemonde, een familie die drie generaties lang de smederij aan de Oostdijk exploiteerde. Bram Stoutjesdijk was 20 jaar, toen hij zijn krap één jaar oudere vrouw ging ophalen in de woning met de timmerwinkel van Danker Roozemonde en Pietertje Hage aan de Voorstraat te Stavenisse. Het was op 19 juni 1913 toen ze elkaar alle trouw beloofden voor hun verdere leven.

Herinneringen

Ondanks de spaarzame communicatie was in Stavenisse al bekend geworden dat bakker Piet de Ruijter ander werk moest zoeken. Daar haakten Bram en Marie op in. Oom Kees had tenslotte ook een bestaan op Flupland met het beslaan van de paarden en het smeden van het grove werk voor de boeren, waarom zou het bij hen niet lukken? Op maandag 15 september werd het echtpaar op het gemeentehuis van Sint-Philipsland

ingeschreven en ging de bakker zelfstandig aan de slag op het adres A 105. In het huis ernaast op A 106 was het een komen en gaan, maar toen bakker Piet de Ruijter zijn deuren sloot woonden in dat pand twee gezinnen. Aan de voorzijde Piet Hooglander en zijn vrouw Arjanna met zes kinderen. Glijn was nog geen jaar oud. In het achterhuis op A 106² woonde Jan van Duuren met zijn vrouw Dina Quist met acht kinderen. Korte tijd had schipper Van Duuren de volledige woning tot zijn beschikking. Jannetje, toen de jongste was nog maar drie maanden oud toen Stoutjesdijk zich als nieuwe buurman naast hun vestigde. Kort daarop lieten de gezinnen die we hier noemden een nieuw huis bouwen. Piet en Arjanna met nog twee anderen in het verlengde van de school aan de Schooldreef en Jan van Duuren achter de boomgaard van Janna Struik (vrouw Mol) aan de Oostdijk. Daar werden in 1913 vijf woningen gebouwd. Direct daarna neemt Piet de Ruijter met zijn gezin de woning naast de nieuwe bakker Stoutjesdijk in gebruik.

Twee maanden nadat de bakker uit Stavenisse met vrouw Marie het eerste brood over de toonbank schoven werd het echtpaar verblijd met de geboorte van een zoon. Helaas moesten ze dit kindje acht maanden later weer afstaan. In veel gezinnen zagen we dat in het begin van de vorige eeuw gebeuren. Het huwelijk werd daarna bevoorrecht met twee zoons en twee dochters, die thans ,december 2003, allen nog in leven zijn. Voor de passage van dit bakkersgezin had ik tijdens het schrijven een gesprek met Pietertje Francina de Nooijer-Stoutjesdijk. Als we ze vragen naar enkele gegevens, overvoert de nu 86-jarige dochter Pie ons met herinneringen uit haar geboortedorp. Ze herinnert zich "opoe ekken"; Johanna Kaashoek, de vrouw van bakker Abraham de Ruijter, die naast het huis van Vosje, een groot hek voor hun tuin hadden. Een lieve vrouw met een haakmutsje op, zoo schetst Pie deze Fluplandse 'opoe'. En wat denk je van het sjouwen van de mutserd door de lange gang en de turf, waarmee de oven werd naverwarmd om het kleinere spul, zoals beschuit en koekjes te bakken. Daar pikte moeder er wel eens een van voor de keukenkachel. Die lag dan zo lekker te gloeien. De keuken stond niet vast aan huis, zo weet ze. Daarvoor moesten we eerst buiten een straatje oversteken.

Naar de stad

De bakkerij op Flupland liep wel. Vader Stoutjesdijk kon er zijn boterham in verdienen, maar er zat geen toekomst in voor een gezin met vier kinderen. In tegenstelling tot de vorige bakkers in dit pand was het gezin van de Durpse kereke. De vorige bakkers De Ruijter waren van de Achterwegse kerk. Dat kostte klanten. Bovendien vestigde Kobus van Dommelen zich in 1919 op een steenworp afstand met een nieuwe bakkerij in de Achterstraat. Zijn vader Wullem van Dommelen, die om zijn eenvoud erg gezien was onder het kerkvolk, was daar ouderling. Niet alleen concurrentie, maar ook de gunst van de klant kan een dorpswinkel maken en breken. Er stond tegenover dat er meer klanten, die destijds onder het gehoor van de hervormde voorgangers ds. T.M. Loran , ds. D. Los en ds. P.C. van Doorn zaten, in de winkel kwamen.

De kinderen groeiden op, kwamen van school, het inkomen van de arbeider werd minder, dus was er minder te besteden in de winkel. Stoutjesdijk was in zijn tijd al zeer alert. We hebben de vorige keer geschreven hoe bakker Stols ertoe kwam om ijs te gaan verkopen, maar de bakker die we hier bespreken brak misschien wel het Fluplandse record. Voor 1929 kwam op zaterdagmorgen Jan van Poortvliet uit Oud-Vossemeer met zijn bodewagen een trommel ijsstaven bezorgen. Op de meest eenvoudige manier werd door Stoutjesdijk ijs gemaakt. "Vader hakte het ijs in stukjes, vervolgens werden de

ingrediënten in een trommel gedaan en ik of mijn broer Kees moesten net zolang aan de slinger draaien tot het ijs goed was. Dan stonden de kinderen al te wachten met hun centje". Dat weet dochter Pie zich 75 jaar later nog goed te herinneren.

Na de beruchte beurskrach van 1929 werd het nog slechter voor de werkman. Marinus Stoutjesdijk, Brams oudere broer, raadde hem aan naar Rotterdam te komen. Meer schoolkeuze voor de kinderen en ook de mogelijkheid voor het vinden van een betrekking was daar gunstiger. Stoutjesdijk nam die raad aan en op 14 augustus 1929 werd het gezin in Flupland uitgeschreven. De volgende dag bracht Jan van Poortvliet ze met hun huisraad op het adres Oost Kousdijk 23^a, dicht bij de Schiehaven in Rotterdam West. De handelsgeest weerhield hem ervan om een betrekking te zoeken, waarover zijn broer sprak. Nee, hij huurde een woon/winkelpand aan de Kousdijk en ging gebak en chocolade verkopen. Enige ervaring hadden ze al opgedaan met ijs, maar om met de hand te blijven draaien, daarvoor was de vraag te groot. Havenwerkers en zeelieden wisten de weg naar het winkeltje te vinden. Bram en Marie hakten de knoop door. Er kwam een ijsmachine waar geen slinger aan te pas kwam en bovendien nog ijs van betere kwaliteit. "Het liep als een trein met de havengasten en zeelui die langs de winkel kwamen", zo weet dochter Pie te vertellen.

Het was op het platteland al een belabberde tijd toen ze naar de Maasstad verhuisden, maar dat ze op hun stekje aan de Oude Kousdijk zo snel moesten opbreken, hadden ze

Het echtpaar Beneker met één van hun kleinkinderen.

niet gedacht. In 1935 waren ze genoodzaakt de huur van hun pand te beëindigen. Gezien de malaise die haast in alle branches heerste was het niet meer op te brengen. Ze verhuisden naar Mattheneserlaan 391a. Bram kreeg een betrekking aangeboden bij een grote bakkerij in de stad, namelijk de firma Janse. Het bleef een gastvrij- en bovendien een gezellig gezin, zo schrijft neef Han Stoutjesdijk uit Bennekom onder de genealogische gegevens van zijn oom. De bakker overleed te Rotterdam op 6 maart

1971. Zijn vrouw Marie verhuisde vijf jaar later naar een bejaardencentrum en werd opgenomen in verpleeghuis Schiehoven. Daar is ze op 28 december 1991 overleden in de leeftijd van 100 jaar en 4 maanden.

De nieuwe bakker

Veertien dagen vóór Stoutjesdijk met zijn gezin vertrok, had zijn opvolger zich al bij het gezin gevoegd om zich in te werken en aan de klanten voor te stellen. Zijn aanstaande vrouw voegde zich op 14 september 1929, bijna één maand voor de dag van hun trouwen, bij hem. Natuurlijk moest de huishouding gedaan worden en wie moest de klanten helpen als de bakker de oven stookte? Nu ze toch beiden al in hun nieuwe woonplaats waren ingeschreven werd besloten daar ook te trouwen. Op de dag van het trouwen was moeder Beneker-van der Halst uit Stavenisse aanwezig. Ook moeder van Iwaarden was al de dag van tevoren uit Nieuwerkerk gekomen. Ze sliep bij Adriaan Kunst, naast "De vier winden", twee woningen van de winkel vandaan. Marien Beneker, de broer van de bakker, hij was toen bedrijfsleider in Amsterdam, en broer Marien van Iwaarden, hij was arbeider te Nieuwerkerk, waren genodigd om als getuige op te treden. Voor ze zich op woensdag 29 oktober 1929 naar de gemeentesecretarie in het Schooldreefje begaven, was de oven 's morgens al gestookt, het brood gebakken en werden de klanten geholpen. Toen het tijd was om te gaan, viel de regen met stromen uit de lucht. Met de paraplu ging het kleine gezelschap naar het gemeentehuis en ook weer terug. Toen ze omgekleed waren ging de winkeldeur meteen weer open voor de klanten, zo weet Nel van haar ouders. Twee jonge mensen stonden aan het begin van een werkzaam leven.

"Op wat gekregen spulletjes, enkele gekregen stoelen en een tafel van vader Beneker en het een en ander van moeders ouders uit Nieuwerkerk zijn ze begonnen. Ze hadden geen cent om te beginnen, maar ook moeder heeft altijd hard gewerkt, dat wil ik met nadruk zeggen. Ze heeft altijd de boekhouding gedaan en als pa dat had moeten doen, was er niets van terecht gekomen", vertelt Nel.

Zoals dat wel meer voorkomt, de knappe bruid had al eerder geruime tijd verkering gehad op Schouwen-Duiveland. Erg verliefd was ze op deze jongen geweest, maar door een bepaalde omstandigheid was de verkering beëindigd. Het was geen bijzonderheid, maar natuurlijk ook geen leuke ervaring. Zonder daar meer over te verhalen is dat voor haar man en opgroeiende kinderen niet altijd even plezierig geweest.

"Pa moest het halen met kwaliteit"

We zijn begonnen te vermelden dat we een gesprek hebben gehad met de ons welbekende en hartelijke vrouw Nelly Beneker en haar man Jan Sonneveld. Er zouden zeker nog tien pagina's volgen als we haar verhaal helemaal zouden uitwerken. Maar we zullen ons nu beperken tot de afronding van het pand in de Achterstraat waarin zoveel geschiedenis ligt opgesloten. Blijkbaar was vader Beneker te Stavenisse zodanig bemiddeld dat hij bij machte was zijn twee zoons op weg te helpen naar een bestaan in de maatschappij. Zoon Marinus, aanvankelijk onderwijzer en bedrijfsleider, werd uiteindelijk fotograaf. Voor zoon Johan financierde de onderwijzer de aankoop van de bakkerij in de Achterstraat. Daarvoor moest het voor die tijd aanzienlijke bedrag van 6.000 gulden worden neergeteld. Evenals het voorganger Stoutjesdijk, stapte ook

Beneker in een zaak op een miserabel tijdstip. De crisisjaren, we hebben dat hierboven al voldoende aangehaald. Hetzelfde als bij Stoutjesdijk speelde ook bij Beneker. Als lid van de hervormde kerk moest hij zien op te boksen tegen de in dezelfde straat wonende oud gereformeerde bakker Kobus van Dommelen. "Pa moest het halen met kwaliteit", zegt dochter Nel. "Als hij zag dat er veel volk in de winkel stond gebeurde het dat hij de winkel inkwam met zijn opgehouden witte schort met daarin vers gebakken koekjes. Dan mochten de klanten proeven". Een gebaar wat erin wilde, weet zijn dochter. "Pa had een goed hart. Als hij hier of daar naar toe ging nam hij altijd wat mee. Hoewel er vijf bakkers in het dorp waren, hebben mijn ouders altijd een constante klantenkring gehad. Grote gezinnen waren er, moest je Dingentje met Toon Moerland hebben, maar ook achter de dijk op de Sluisblok, had je ook grote gezinnen. Daar bakte pa speciaal de grote broden voor. In de zomer werden voor de arbeiders op het land ook veel eierkoeken verkocht. Als ze met grote groepen zilveruitjes gingen rooien namen ze die mee voor een tussendoortje. Maar ook met bruiloften en begrafenissen enz. werden er bestellingen gedaan".

De oorlogsjaren

De oven werd tot kort na de Tweede Wereldoorlog ook bij Beneker met mutserd gestookt. Ondanks de magere crisisjaren die daaraan vooraf gingen, die zowel voor de arbeiders als voor de winkeliers bar slecht waren, had het gezin deze doorstaan. "Tijdens de inundatie van de Anna Jacobapolder kregen we ook evacués. Het was bakker Cornelis

Bakker Beneker bezorgd zijn brood in het Karreveld.

de Koster en zijn vrouw Marina Hendrikse, een echtpaar zonder kinderen, maar wel een grote hond. Ze hadden een bakkerij aan de Langeweg. We hadden in de tuin een klein huisje met tegeltjes op de vloer en een aanrechtje erin. Daar hebben deze mensen in de periode 1943/44 in gewoond. De bakker was veelzijdig. De ruimte in de tuin werd naast de schuur, bakkerij en de mutserdklamp goed benut. Om zijn oud brood nuttig te kunnen verwerken hield hij steeds twee mestvarkens voor de verkoop en een aantal kippen voor de verse eitjes. En natuurlijk stond ook de ouderwetse plee met de emmer buitenshuis in de tuin. Nel herinnert zich dat ze plotseling huiszoeking kregen. "Moeder had boven aan de trap in een ruimte tussen het plafond wat houdbare levensmiddelen verstopt. Koffiebonen, thee, cacao enz. Het werd inderdaad gevonden omdat ze de losse plank ontdekten. We waren toen bang dat ze pa mee zouden nemen, maar

omdat het om een kleine hoeveelheid ging werd het toegestaan". Ze kregen ook inkwartiering van Duitse en later ook van Poolse soldaten. Nel laat een doosje zien van een Poolse soldaat, "een schattig ventje". Het Poolse wapen prijkt op het zilveren doosje. "Achtien jaar oud was hij en bang dat zijn ouders waren omgekomen in de oorlog. Hij was ook zo bang als ze over moesten naar Schouwen-Duiveland. Met nog twee Polen was hij bij ons. Ze kwamen bij ons enkel om de nacht door te brengen. Voor eten werd aan de overkant van de Achterstraat in de grote schuur van groenteboer Kees Mol gezorgd. Ook Duitse militairen hebben we gehad. Ze sliepen op dezelfde zolder als ik", weet Nel zich te herinneren. "Als ik met mijn pop speelde zag je de weemoed in hun ogen. Ze hadden kinderen van dezelfde leeftijd als ik. Die mensen moesten ook, maar we hadden er geen enkele hinder van hoor". Nel herinnert het zich goed dat een aantal mensen op de mutserdklamp aan de Platte Kreek de vele vliegtuigen volgden op zondag 17 en maandag 18 september 1944. Ze vervoerden de troepen voor de beruchte "Slag om Arnhem".

Niet naar Indië

Zoals bij de andere bakkers werd na de oorlog ook in deze bakkerij de oven gemoderniseerd en voortaan verwarmd met een oliegestookte brander. Voor het tarwebloem kwam vertegenwoordiger Hoogetboom, die aan de weg naar Bergen op Zoom woonde. Regelmatig werden de bestellingen opgenomen en bezorgd tot op het zoldertje van de schuur achter het huis. Ook werd er wel bloem van de plaatselijke molenaar betrokken. Wittebrood, en tarwebrood van ongebuilde tarwe, daar was ook bij Beneker de meeste vraag naar. Ook met het regeringsbrood, waarin erwtenmeel was verwerkt, moesten de klanten bij schaarste van gewone bloem, genoeg nemen. Bezorgen deed Beneker aanvankelijk met de transportfiets met de grote mand. Jan van Duuren was vanaf zijn 11de na schooltijd steeds in de bakkerij in de Achterstraat te vinden. De bakker helpen en ook brood bezorgen. Dat duurde tot 1950 toen Jan na enkele keren uitstel toch zijn militaire dienstplicht nog moest vervullen. Dat uitstel werd hem verleend omdat zijn baas geplaagd werd door een ernstige vorm van bakkerseczeem. Geen enkel middel van de plaatselijke huisarts dr. H. Menger mocht baten. Tot op het moment dat hij in de winkel met een binnenschipper over dit vervelende kwaaltje sprak. Deze adviseerde hem een zalf te gebruiken die in Antwerpen verkrijgbaar was. Dat smeerbaar goedje deed inderdaad wonderen, wat voor Jan van Duuren betekende dat hij alsnog in dienst moest. Wel had hij ermee bereikt dat hij als soldaat niet werd uitgezonden naar het Verre Oosten. Jan leefde voor het bakkersvak en met oud-Fluplander Louis Meijer besprak hij de mogelijkheid om in Haarlem in een broodfabriek aan de slag te gaan. Jan trouwde tijdens zijn diensttijd in april 1951. Zijn plan om naar Haarlem te gaan ging niet meer door. De hoge huishuur in die stad weerhield hen daarvan. Jan ging bij zijn schoonouders in de Prins Hendrikstraat voorlopig inwonen. Zelfstandige bakkers begonnen meestal met een beginnende knecht. Die waren goedkoop. Maar een jong getrouwd stel zoals Jan van Duuren en zijn vrouw Geertje Verwijs wilden natuurlijk wat extra's. Van 21 gulden, die hij kreeg na een meer dan 60-urige werkweek voor zijn diensttijd stapte hij, na het dragen van de wapenrok, over op normale werkweek en verdiende hij meer dan het dubbele in een conservenfabriek. Met meerdere Fluplanders pendelde hij daarvoor op en neer naar Oosterhout.

Goggomobil

Een zelfstandige dorpsbakker had graag aankomende jongens om als hulpje in de bakkerij het een en ander te doen. Zo wist ook Bram Hooglander als 11-jarige schoolknaap al in de bakkerij van Beneker door te dringen. Met allerlei karweitjes in de bakkerij en kort daarop mocht hij zelfs op de transportfiets met het witte kistje voorop het brood gaan bezorgen. J.P.C. Beneker, brood en banketbakker, stond daarop. Hij deed dat tot hij van school ging. Dan moest je immers bij de boer gaan werken. Maar Bram verdiende een lekker zakcentje bij de bakker in de Achterstraat.

Ook Adrie Moerland, hij was wat jonger dan Bram, was kind aan huis in de bakkerij. Bij bakker Stols aan de Voorstraat had hij als jongen al ervaring opgedaan. Adrie liet zijn handen graag wapperen. Als Machiel Stols twee tonnen ijs bij caféhouder Frans Quist, op zijn Victoria (transport)bromfiets in Anna Jacobapolder moest afleveren ging Adrie mee. Op de voorste bagagedrager hield hij de tonnen ijs, die in een bloembaal waren gestopt, met zijn beide handen vast tot ze bij Quist werden afgeleverd. Bij Beneker draaide Adrie ook menigmaal op voor de bezorging. Eerst op de fiets met het witte kistje voorop. Hij herinnert zich ook de Jawa motorfiets waarmee de bakker zijn waren bij de klanten bezorgde. Daarna werd een Goggomobil aangeschaft. Een heel klein wagentje, maar met wat schikken groot genoeg om vier personen in te vervoeren. Toen dochter Nel twee seizoenen lang bij de Persil fabrikant de waren promootte zat Beneker moeilijk. Hij had namelijk nog geen rijbewijs. Maar moest er in het buitengebied op zaterdag bezorgd worden was Adrie Moerland stand-by. Niet alleen, nee, de bakker ging stevast mee als zijn miniauto op zaterdag stijfvol met brood, gebak en boodschappen was geladen. Moest hij naar zijn broer Marinus in Baarn, Adrie nam plaats achter het stuur en bracht ze waar ze heen wilden. Was Adrie verhinderd, dan vatte Lena van Dijke-de Heer van de Slaakhoeve het stuur om de bakker langs de klanten te rijden.

Nergens deinsde de oudste zoon van Toon en Dingentje Moerland voor terug. Blikken smeren, deeg snijden, afwegen, opbollen en de rijsoven vullen, speculaas inpakken, boterletters vormen, te veel om op te noemen. Op straat was hij tussen zijn 10de tot 15de jaar nauwelijks te vinden. Was hij niet bij Stols, waar hij vóór de watersnoodramp van 1953 in het oude pand al ijs verkocht, dan kon je hem gegarandeerd bij Beneker vinden.

Buitengebied

Vooral het buitengebied kostte hem veel tijd en daarom schafte Beneker een Jawa motorfiets aan. Na de lagere school deed dochter Nel nog negen maanden de MULO, maar toen moest ze naar huis komen. De bezorging van het brood in het dorp – waar dat nodig was – en buiten het dorp nam dochter Nel voortaan voor haar rekening. Drie keer in de week, met tassen aan het stuur en achter aan de fiets ging ze de polders in. Drie keer moest ze bijvullen om haar klanten te bedienen. Eerst in de Prins-Hendrikpolder door de Eerste Weg, nu Lange Kruisweg, langs boer Van Gastel, bij Kees Verwijs in de Tweede Weg, nu Campweg, en tot slot hadden ze nog twee klanten in de Derde Weg, nu Maarloo, namelijk Karel van Dijke op de Slaakhoeve en bij Johannes Butijn in Babel. Ook namen de twee Brabantse landbouwers Gillis en Israël de Jager in de W.F.K. polder en in de Schiethoek hun brood van Beneker af. De tweede ronde was over de Oostdijk naar Nico van Westen en dan naar de arbeidershuisjes op het Stoofje en landbouwer Hanse op het Oude Baken. De derde ronde voerde haar naar Broedershof en Geelhoed

achter de dijk. Vervolgens naar de Noordhoeve van De Oude, waar bij twee klanten werd bezorgd. Dan nog over die lange weg door naar de Hermanshoeve, waar de broers Job en Klaas de Ronde met hun moeder woonden. "Daar was ik de gehele middag mee bezig. Met gladheid is het wel gebeurd dat ik vanaf het dorp tot aan het Oude Bakken bij het Stooftje moest lopen. Dat was allemaal na mijn schooltijd".

Verkering

In onze inleiding hebben we reeds beschreven dat dochter Nel een nette verschijning was. "Hoe kan het zo groeien", moet de jonge onderwijzer gedacht hebben toen hij per 1 november 1951 te Sint-Philipsland aan (de latere) Koningin Julianaschool werd benoemd. Vanaf die tijd wist Jan hoe laat ze de school zou passeren, maar vaste verkering begon pas één jaar later, nadat ze met elkaar hadden gesproken en elkaar het binnenste van hun hart getoond hadden.

Bij bakker Johan Pieter Cornelis Beneker en zijn vrouw was het in de jaren '50 van de vorige eeuw precies zo als het in menig ander gezin kon voorkomen. Het was bijna niet in te denken dat er iemand van een andere kerk om de hand van een zoon of dochter kwam vragen. Twee geloven op een kussen, daar slaapt de duivel tussen. Zo werd er dan geredeneerd. Maar als twee jonge mensen van verschillende kerkelijke gemeenten verliefd op elkaar werden en bij het bekend worden gelijk de taboesfeer van de ouders proefden, werd niet zelden meteen de duivel in huis gehaald. Het was een van de meer andere problemen waar een gezin in de toch al zware tijden, een oorlog en een ramp, mee geconfronteerd kon worden.

Het water

Onderwijzer Jan Sonneveld, die de Ramp op Sint-Philipsland meemaakte ging na de

Het echtpaar Beneker met dochter Suze, op de puinhopen achter hun woning in 1953.

waarschuwingen dat er gevaar voor dijkdoorbraak was, in de vroege morgen van 1 februari 1953 vanuit de Stationsstraat naar de bakker in de Achterstraat. Goed en wel daar aangekomen begaf Beneker zich met zijn motorfiets naar de dijk om die veilig te stellen. Direct daarna volgde de laatste waarschuwing door politiemann Jan van de Velde dat de dijk reeds doorgebroken was. Toen Jan met Nel en haar moeder de voordeur uitging bemerkte hij dat het water zich reeds door een raam van de achtergevel stortte, een leeg olievat met zich meesleurende. Ze haastten zich met z'n drieën naar de Zuiddijk en hij kon slechts met moeite zijn verloofde en haar moeder uit het snel stromende water in de Achterstraat redden. Het was op de plaats waar de uitrit tussen de landbouwschuren van Adriaan en Johannes Verwijs in de Achterstaat uitkwam. Het water spoelde met kracht door de uitrit toen Jan daar met de twee vrouwen aankwam. Vader Beneker was al weg. Suze was met meester Labruyère meegereden. Terwijl hij zijn aanstaande schoonmoeder veilig stelde door zich aan een voorwerp bij de schuur vast te houden, bracht hij Nel naar de overzijde van de straat. Daarna keerde hij terug om haar moeder te halen en zo konden ze, zich aan elkaar vasthoudende, langs een ligusterhaag en een planken schot de dijk bereiken. Een tijd van evacuatie volgde. De woning van de bakker was zwaar beschadigd. Ook in zijn inpandige bakkerij was het een puinhoop. De oven was ingestort, terwijl de gebouwen in zijn tuin met de grond gelijk waren gemaakt. Het was november 1953 toen het gezin het woonwinkelpand en de bakkerij weer in gebruik kon nemen. Maar het werk kon doorgaan toen ze na een verblijf van enkele maanden in Roosendaal weer terugkeerden op het dorp. Bakker Jan de Waal was zo gastvrij dat alle bakkers, vijf in totaal, bij hem in de bakkerij, die als eerste droog was en in gebruik kon worden genomen, aan de slag konden. De Waal zelf, zijn overbuurman Braam, Stols, van Dommelen en Beneker, gezamenlijk werd het werk in de bakkerij hervat. Ze maakten van de nood een deugd, zo mag het gerust gezegd worden. Bij Adriaan Verwijs in de tuin aan de Julianastraat liet Beneker een noodwinkeltje bouwen waar de klanten terecht konden voor vers brood, gebak en gewone boodschappen. Tevens was daar een kleine woon- en slaapgelegenheid aangebouwd, zodat het gezin daarin kon wonen.

Hobbels

Na de evacuatie ging Nel bij de Persil in Amersfoort werken. Een autobus van deze wasmiddelenfabrikant reed van dorp naar dorp om te laten zien hoe schoon dit wasmiddel toch wel waste. Twee zomers lang deed ze mee in dit team. "Misschien zal de verkering tussen Jan en Nel doven als ze van Flupland vertrekt" zullen de ouders gedacht hebben. Daarvoor was de vonk echter al te diep ingenesteld. Die was niet meer te blussen. Er kwamen voor het verliefde stel nog verscheidene hobbels op hun pad voordat Jan haar hand op verzoek van de ambtenaar van de burgerlijke stand in Doornspijk definitief mocht nemen.

Burgemeester L.J. de Jonge nam in november 1953 de sleutel ter hand om de deur van het geheel herstelde woonwinkelpand, met daarin de bakkerij met nieuwe oven, te openen. Een geheel nieuwe inventaris, een nieuwe oven, die voortaan op briketten werd gestookt, het was een genot om er na de rampspoed, de evacuatie en het wonen en werken in de noodwinkel opnieuw van start te gaan. De klanten vonden de weg terug op het oude stekje waar opnieuw met witte letters "J.P.C. Beneker" op het winkelraam prijkte. Nog steeds zat er voor vijf bakkers op Flupland 'brood' in een zelfstandige

bakkerij. Bakker Jan de Waal had al wel uitgevonden dat met "De Waals bokkenpootjes", geld was te verdienen. Uitbreiding op het industrieterrein mislukte omdat de vroege vaders van Flupland dat niet zagen zitten wat, tot gevolg had dat hij zich in 1959 te Tholen vestigde. Een brok werkgelegenheid ging daarmee het kleinste eiland van Zeeland voorbij.

De tijden veranderden snel met de opkomst van de supermarkten. Ze knaagden aan het bestaan van de kleine zelfstandigen. Daarmee kwam in 1963 de fusie van de Fluplandse bakkers in zicht. We hoeven daar niet verder op in te gaan omdat het in de interviews met Wim van Dommelen en nel Stols-Faasse voldoende besproken is. Daarin hebben we gezien dat bakker Beneker wel mee deed met de besprekingen, maar afhaakte vanwege zijn leeftijd. Hij had wel enige fusiedrang, maar niet te groot. Toen de bakkers plannen gingen maken om te fuseren heeft Beneker nog een poging gedaan om met Wim van Dommelen te gaan. "Dat had ik moeten doen", vertelde Wim ons 40 jaar later.

Jan en Nel Sonneveld-Beneker. De foto is genomen bij hun 40-jarig huwelijk.

Terwijl de gezamenlijke bakkers onder de naam DES in de Voorstraat hun winkel openden, ging Beneker alleen verder. Nel was 26 jaar toen ze in 1959 voor goed van huis ging. Haar zus Suze, die 14 jaar jonger was, nam haar taak in de winkel over. Ze haalde in 1965 haar rijbewijs, waarna een veel ruimere nieuwe Fiat werd aangeschaft. Enkele jaren later ging de bakker sukkelen met zijn gezondheid. Schoonzoon Jan Sonneveld, die op 23 augustus 1961 trouwde met dochter Nel heeft toen nog bemiddeld om een opvolger te vinden om de zaak in Sint-Philipsland over te nemen. Besprekingen waren er, maar na voldoende inlichtingen over wonen en werken op dit dorp verkregen te hebben, werd afgehaakt. Kort voor zijn overlijden op 7 mei 1970 had hij met

schoonzoon Jan zijn begrafenis helemaal geregeld. Zijn vrouw Willemina Izabella van Iwaarden woonde nadat zij enkele jaren na zijn overlijden trouwde met Leendert Verschoor nog een aantal jaren in de Korte Schoolstraat. Ze is overleden in het zorgcentrum "De Vossemeren" te Nieuw Vossemeer op 17 maart 1981. Jan en Nel Sonneveld die zich na hun huwelijk in 't Harde vestigden, vierden daar in 2001 hun 40-jarig huwelijk. "*Zijn naam moet eeuwig eer ontvangen*", was hun wens bij de herdenking van hun huwelijksdag, die na vele omwegen tot stand kwam.

Jan Kempeneers

~~~~~

De slag op het Slaak – deel 2

Een dierbaar geschenk van een bescheiden gezant

Hooch-Moghende Doorluchtighe, ende Edele Geeren: Mijn Heeren Staten Generaal van de Geunieerde Nederlantsche Provintien, Mijn Heere FREDERICK HENRICK, Prince van Oraingien, Grave van Nassau, etc. Maquijs vander Veer en Vlissinghen, Gouverneur vande Geunieerde Provintien, etc.

Zo begint Cornelis Beukelaar, destijds predikant te Veere, zijn traktaat dat hij opdraagt aan de Prins van Oranje Frederik Hendrik, de Staten Generaal en de Staten van Zeeland. Heel duidelijk komt in traktaten en boeken naar voren dat ten tijde van deze slag kerk en staat één waren. Bij iedere overwinning wordt de eer en verdienste toegekend aan God, boven het leger en de zeemacht. Dat deed ook Beukelaar, zoals op de titelpagina die wij hier afdrukken duidelijk naar voren komt. Hij doet het zelfs in de vorm van een predikatie welke hij aanbeveelt om op bid- en dankdagen te lezen. Zijn bijbeltekst daarvoor neemt hij uit Psalm 126-3: "De Heere heeft groot by ons ghedaen, dies zijn wy vrolijk". Hij schrijft zijn traktaat anoniem.

Veldprediker

De predikant is ca. 1590 te Dordrecht geboren. Na zijn studie theologie te Franeker diende hij tot 1627 eerst de gemeenten van Kerkwerf en Haamstede op Schouwen. In dat jaar vertrok hij naar het Zeeuwse vestingstadje Veere, waar hij aanbleef tot zijn emeritaat in 1665. In zijn Veerse periode deed hij o.a. in 1645 dienst als veldprediker in het leger van Frederik Hendrik. Nadat de predikant in 1631 zijn *Keeten-Slachs gedenckteecken ende Banier* over de roemrijke overwinning op de Spaanse vloot had geschreven heeft hij deze in de eerste plaats opgedragen de Prins van Oranje Frederik Hendrik. Ongetwijfeld zal die ingenomen zijn geweest met dit aan hem gewijde 'Gedenckteecken ende Banier' zoals de predikant het zelf noemde. Daarmee werden de banden aangehaald. Omgekeerd zal de bescheiden Beukelaar trots geweest zijn toen de de "Stedendwinger" hem de vraag stelde om als legerpredikant in de veldtocht door Vlaanderen mee te trekken. Na de verovering van de vestingstad Hulst heeft hij aldaar de Gereformeerde gemeente circa een jaar gediend.

Over de zegetocht door Vlaanderen schreef hij in 1645 opnieuw een gedenkboek onder de titel: "Schrack van Vlaenderen en Brabant" dat uitmunt in de menslievende zienswijze en ervaring tijdens deze tocht. In het schrijven van dat werk laat hij de lezer deze veldtocht meemaken.

Iehova Nissi ofte Keeten-slaghs gedenck teecken ende Baniere(1631)

Maar nu eerst het vervolg op het artikel in ons vorig blad, waar we u in een korte inleiding kennis lieten maken met een 17de eeuwse nieuws- of paskaart.

In zijn uitvoerige inleiding (15 pag.) prijst Beukelaer Prins Willem van Oranje, de vader van Frederik Hendrik, die *"enige van zijn voorvaderlijke erfgoederen, zijn zilverwerk en 't gene hij tot zijn keucken en tafel daghelijckx moeste ghebruycken om ghelt te maken"* zodat hij zijn soldaten daarmee kon betalen. Ook voor zijn halfbroer Prins Maurits heeft hij veel lof omdat *"de helpende handt Godts zigh aan hem openbaerde"* in de onoverwinnelijke Spaanse vloot of Armada in 1588 en in 1600 in de victorie bij Nieuwpoort tijdens de slag in Vlaanderen. Vooral omdat de Spanjaarden tijdens onderhandelingen erg kleinerend konden doen over de Hollanders, maakt hij daarover treffende opmerkingen. *"Als onze voorouders zich opmaakten om tegen de Koning van Spanje ten oorloge te gaan, waren wij klein en gering als de kleine David tegenover de grote Goliath. Zo zagen onze vijanden ons. Ja zo gering en veracht dat men ons Geuzen noemde. Toen de Graaf van Culemborg, Baron van Breederode en enige van de principaalste Adel met een rekest bij de Prinses van Parma kwamen sprak een Waals Edelman, genaamd Barlaïmond: "Ils ne font que de Jeux; het zijn maar een deel bedelaars".* Gesmaad, bespot en vernederd werd het kleine stukje Nederland dat op vele gebieden meetelde. Niet alleen in het handel drijven over zee, maar ook in de overwinningen op zee, op het veld en op de steden. Niet voor niets had Frederik Hendrik de bijnaam van "Stedendwinger".

Wettelijk in de provincie Zeeland beroepen

We doen slechts enkele grepen uit zijn inleiding. Hoe passend en treffend ook om het te lezen, de inhoud van zijn volledige inleiding is meer geschikt voor een vaderlandse geschiedenisrubriek in een kerkbode, dan in een heemkundige uitgave. Toch wil ik enkele citaten (in hedendaags Nederlands) overnemen in welke hoedanigheid hij de Slag in het Slaak direct na het gebeuren heeft beschreven. Zijn gegevens om het treffen tussen de Staatse en de Spaanse troepen te water te beschrijven ontleende hij aan de correspondentie tussen de Staten van Zeeland met Marinus Hollaer en Frederik Hendrik v.v. Hij heeft deze nageplozen om er de hoge en lage regeringen in den lande over in te lichten. Niet alleen zij, maar de gehele wereld, inzonderheid de Nederlandse natie riep hij op om God te danken voor deze victorie. We luisteren even naar hem:

"Ik wil bekennen, kennende mijn zwakheid, dat ik in het minste niet bekwaam ben om een verkregen overwinning, zoals deze laatste victorie, te verhalen zoals dat behoort. Maar omdat degenen die grote geleerdheid en uitgelezen bekwaamheid en veel talenten ontvangen hebben nu gans stilzwijgen, of het misschien in de aarde begraven, is het voor mij geen reden om dat ook te doen. Wettelijk in de provincie Zeeland beroepen zijnde om het woord des Heeren te prediken kan ik, die één of het halve talent of pond dat ik ontvangen heb, het niet laten verroesten en onnut op de aarde laten liggen.

Om dan mijn schuldige plicht, liefde, dankbaarheid en gehoorzaamheid, niet alleen aan uw hoogmogende, doorluchtige en edele Heeren, maar inzonderheid aan een Alvermogenend God te bewijzen, zo heb ik dit *"Iehovah Nissi, of gedenck-teecken Gods"* voor u en voor de gehele wereld onderzocht en opgeschreven. Willende daarmee aanwijzen dat het een bewijs is van Gods onuitsprekelijke goedheid over ons."

IEHOVAH NISSI
OFTE

Keeten-slachs-ghedenck-teec-
ken ende Baniere :

**Op-gherecht tot gedach-
tenisse van des Heeren wonderlijcke Verlossin-
gen/Victorien der Vereenichde Nederlanden/ende inson-
derheyt van die heerlijcke overwinninghe der Conincklycke
Spaensche Vlote/op de Stroomen van Zeelant/tusschen
Dianen ende Stavenisse/genaemt de Keeten.**

**Om tot Ware Danckbaerheyt alle menschen
over soo veel verlossingen en overwinningen/ ende inson-
derheyt over dese laetste verkregene Victorie vanden 13. Sep-
tember 1631. op te wecken/uyt den Psalm 126. 3.**

De Heere heeft groot by ons ghedaen , dies zijn
wy vrolijk.

**Seer nut ende dienstich om op alle Widd-dagen / Danck-
dagen / en tijden van blyschap / wanneer wy Gods weldaden
moeten gedencken / gebuycht te worden.**

Door een Beminder des Vader-lands , en Dienaer des
Goddelijcken Woords.

TOT MIDDELBVRGH.

**Ghedrukt by Hans vander Hellen , woonende op de
groote Maert/ in't wapen van Audenaerde / Anno 1631.**

'Uit een oprecht hart'

"En gelijk degenen die in de Tabernakel geitenhaar brachten of om te offeren twee tortelduiven of jonge duiven. Of in de offerkist twee penningen wierpen, die God zo aangenaam waren als die tot den Tabernakel goud en zilver inbrachten of om te offeren duizenden van Rammen en stromen met olie en in de offerkist veel geld en rijke schatten gaven. Zo twijfel ik niet dat dit werk (*alsoo het comt uyt een oprecht herte, ende dient tot een goedt eynde, ter eeren Gods, en stichtinghe des naasten*) zal God aangenaam zijn".

De predikant prijst vervolgens de oplettendheid van Frederik Hendrik, die in zijn

De Slag op het Slaak, 12 en 13 september 1631.

kwartier te Bergen op Zoom aanwezig was, om zijn goed beleid, zowel te land als te water gevoerd. Maar ook de contacten tussen de Prins en zijn Vice Admiraal Marinus Hollaer en Graaf Ernst, die de vijandelijke vloot vanaf de Westerschelde over het verdronken land van Zuid-Beveland achtervolgde. Ook kolonel Maison Neuve die met enige schepen en jachten de haven van Bergen op Zoom had verlaten om met 1500 musketiers de Spanjaarden te schaduwen om zich daarna bij Hollaer te voegen en de slag aan te gaan. Vooraf hadden de Staatse troepen alle tonnen en bakens uit de wateren rond het eiland Tholen weggehaald. "Om tot een einde (van mijn inleiding) te komen is het mijn hartelijke wens en begeerte dat u als vrome en Christelijke Overheden op alle voorvallen van nood en zegen Bid- en Dankdagen laat uitschrijven." Tot slot wenste Cornelis Beukelaer alle hoge en lagere bestuurders een gelukkige en gezegende regering toe.

De ziel van het land

Na zijn inleiding vervolgt de Veeerse predikant zijn traktaat met een predikatie over Psalm 126-3. Zijn trant van schrijven munt uit ten opzichte van andere tijdgenoten. Het is begrijpelijk geschreven en doorweven met aanhalingen en zegepralen uit de Tachtigjarige Oorlog vóór het Twaalfjarig Bestand. Daarom hoop ik dit stuk geschiedenis nog eens te kunnen gebruiken voor een ander doel. Op de meest toepasselijke manier vergelijkt hij de verlossing van de Israëlieten, waarin het in zijn tekst over gaat, met de overwinning van de Staatse troepen op de Spaanse vloot in het Slaak. Die vloot, met een geweldige troepenmacht had het voorzien op de ziel van ons land, namelijk de koophandel over zee met Oost- en West Indië en met meer andere landen. Alsook op onze binnenlandse scheepvaart op de rivieren die beroemd was om zijn wijze en deskundige schippers en stuurlieden. Zij wilden deze lam leggen door Zeeland van Holland af te snijden. Het thema waarmee hij de lezer boeit: "Een erkenning van de weldaden", verdeelt hij in vier punten. 1. De Auteur van die weldaden. 2. De weldaden zelf. 3. Aan wie de weldaden bewezen zijn. 4. 't Effect of de vrucht daarvan. Nadat hij deze punten in 64 pagina's (A-5 boekformaat) heeft behandeld, beschrijft hij zijn onderzoek dat hij direct na het treffen tussen de Staatse en Spaanse troepen had verricht.

Twee van de zes penningen die geslagen zijn ter herinnering aan de Slag op het Slaak.

Het is niet teveel gezegd als we beweren dat hij alle weldaden en zegepralen die ons land tijdens deze langdurige oorlog al mocht ervaren, de revue laat passeren in zijn innemende en tevens gunnende beschrijving van dit traktaat. Ook vertelt hij de lezer dat er reeds meer over het treffen op de binnenwateren rond de eilanden Tholen en het toen nog drijvende Sint-Philipsland is gepubliceerd. Over die publicaties heeft hij trouwens zijn bedenkingen. Bij voorbaat verontschuldigt hij zich aan de lezer in geval er ook in zijn onderzoek iets gemist wordt. Enkele grepen daaruit wil u niet onthouden:

'Aanspraak van de auteur tot de lezer'

"Ter gelegenheid van de overwinning op de Spaanse scheeps-Armada, met Gods hulp verkregen, zijn vele traktaatkens, verhalen, gedichten en liedekens in druk verschenen. Enige elkaar tegensprekende, enige in 't verhalen te kort blijvende of te veel zeggende, zo heb ik getracht de waarheid van alles, zo van 't geen enige dagen voor de victorie, als in de slag en het treffen zelf, alsmede na de victorie gepasseerd is getrouwelijk voor te stellen. En dat gehaald uit de brieven van zijn Prinselijke Excellentie als van de Heeren Staten van Zeeland. Alsmede uit andere authentieke rapporten en verhalen van de Heer Vice-Admiraal Marinus Hollaer, die de vlag gevoerd heeft en het commando gehad heeft over de vloot van de Hoog Mogende Heeren Staten van Zeeland. Zo er dan bij ons iets gemist wordt, de goedwillige lezer moet bedenken dat het bij zulk een dik en mistig weer in de nacht, de beste historieschrijver niet gelukt is alles pertinentelijk en naar waarheid uit te vinden en te beschrijven".

Daarop volgt de verhandeling n.a.v. zijn thema, dat we hierboven al noemden. Hij sluit die op pagina 64 af met de volgende alinea:

"Op alle dese victorien is nu gevolght de Overwinninge over de Spaensche Scheeps-armada inde Keeten, den 13. September 1631. Daer van dat wij nu in't breede wat sullen handelen; En hoewel van den slach selfs seer verscheydenlijck wordt gediscoureert (geschreven) selfs van die ghene die daer teghenwoordich zijn gheweest. d' Een spreekte sus ende d'andere weder anders, so hebben wij evenwel na seer nauwe ondervraginghe ende ondersoeckinghe, soo van die ghene welcken de regeringhe van 't lant ende steden sijn; als van seer vele ende verscheydene, welcke selfs daar present zijn geweest. En uit de outhentijckste missiven (brieven), uyt-schrijvinghen ende rapporten, gepoocht 't verhael van 't ghene gepasseert is, soo seer na de waerheyt te stellen, als ons moghelijk is gheweest."

De overwinning op de Spaanse Armada

"Om de grootheid van deze victorie te verstaan en om die grote God, die groot bij ons heeft gedaan, grotelijks te eren en grote dankbaarheid te bewijzen", zo vervolgt de Zeeuwse theoloog zijn traktaat. Voor hij verder gaat om zijn geschrift aan de Prins van Oranje, de Staten Generaal en de lagere overheden af te maken, voelt hij zich temidden van zijn Traktaat geroepen eerst zijn onderzoek op een kunstige manier te publiceren. Zijn vondsten in de stukken en journalen van Frederik Hendrik en Marinus Hollaer aan de Staten van Zeeland, maar ook, zoals hij zelf zegt, gesprekken met "verscheidenen welke zelf daar present zijn geweest". Dat wil zeggen dat hij interviews heeft afgenomen bij militairen die ooggetuige waren van de strijd. Tevens wisten die dat temidden van de strijd bij heldere maan een dikke mist kwam opzetten waardoor de vijand in paniek geraakte. Zij moesten hun vaartuigen keren om het vuur op de Zeeuwen te kunnen openen. Dat nam te veel tijd in beslag, zodat de Zeeuwen schepen van de vijand tot zinken konden brengen. De in het nauw gedreven Spaanse vloot geraakte tussen Oud- en Nieuw-Vossemeer en de drijvende schorren en stellen van het in 1532 vergane Philippuslandt zodanig verstrikt in hun radeloosheid dat de nederlaag compleet was.

Terwijl anderen, die meer gaven en talenten hadden verkregen, de ganzenveer lieten rusten, doopte Beukelaar deze in de inkt om alles in ruime mate op te tekenen. Ruim 372

jaar later citeren we uit zijn verslag, waarvan in Nederland en België slechts enkele originelen bekend zijn. Daarom plaatste ik als ondertitel: "Een dierbaar geschenk van een bescheiden gezant". Bij Beukelaar ging de spreuk op die ik las van een andere auteur: "Hebt gij een man gezien, die vaardig in zijn werk is? Hij zal voor het aangezicht van koningen gesteld worden." Zoals hij zijn thema, eerder gemeld, in punten verdeelde, gaat hij nu zijn onderzoek naar de overwinning op de Spaanse Scheeps-Armada punt voor punt behandelen. We laten hem zelf vertellen in welke volgorde hij het gaat beschrijven:

"I. Welke personen het zijn geweest die de aanslag in 't werk gesteld hebben. II. Welke toerusting (materiaal) zij hadden en welke preparatie (voorbereiding) zij gemaakt hadden om de aanslag wel uit te werken. III. De aanslag zelf en wat in dezelve in 't werk te stellen (in de Zeeuwse wateren) gepasseerd is. IV. De uitkomst van de aanslag. V. wat het desseyen (de bedoeling) van de vijand geweest is met deze aanslag." Daarvan willen we de eerste helft met u behandelen in onze volgende 'Cronicke', die we in maart of april 2004 hopen af te ronden.

Jan Kempeneers

Genealogische rubriek – Stamreeks van Apolonia Belia Ligtendag

Het lijkt me goed dat we in ons blad deze rubriek in stand houden. Dikwijls vind je in een stukje genealogie bekende namen terug. Genealogische publicaties met de beschikbare gegevens omkleed kunnen erg boeiend zijn. Het kan ook inspiratie geven aan een ander om op onderzoek te gaan. Als we dat met deze stukjes familiegeschiedenis kunnen bereiken, dan is ons onderzoek meer dan betaald.

Het stukje historie dat bij deze stamreeks behoort zit al sinds mijn kinderjaren in mijn geheugen opgeslagen. Ik herinner me trouwens de versjes die ik hoorde bij mijn moeder op schoot. Toen ik wat groter werd verhaalde ze over: "De oude man waar ze mee werkte", de oudtante van mijn vader waar ze na haar trouwen ging inwonen. Ook de verhalen van de oudoom, beiden waren ze in de tachtig. Jammer dat ik niet meer heb gevraagd, maar ik ben tevreden dat ik het nu nog tegen mijn kinderen en kleinkinderen kan vertellen en opschrijven, zodat anderen er van kunnen meedelen. "Vertel het uwe kinderen....", zo werd de geschiedenis eeuwen geleden al voortgeplant.

Vertellen

Eén verhaaltje heeft me blijkbaar zo aangegrepen dat het onuitwisbaar in mijn geheugen gegrift staat. Het was een verhaaltje over de oudste zus van moeders grootmoeder Jacoba Martina Ligtendag. Ik laat ze even vertellen: "Ploontje Ligtendag, een tante van mijn vader, daar is zo iets ergs mee gebeurd. Ploontje was dienstbode bij een boer onder Sint-Annaland. Daar woonde en werkte ze. Ze hielp bij de boerin Cornelia Boudeling Bierens in huis, ze molk de koeien en als ze in de winter op stal stonden haalde ze water uit de drinkput voor deze beesten. Haar ouders waren grootvader Jan Ligtendag en grootmoeder Pietje van Dommele. Toen ik klein was woonden we in een arbeidershuisje bij boerin Jannetje Hage op de boerderij Oud Ravensoord. We gingen in Sint-Annaland op school, maar tussen de middag ging ik met tante Pie, oom Wullem, tante Janna en tante Mientje de boterhammen opeten bij grôôtmoeder Pietje. Grôôtmoeder Pietje was zo'n lief klein vrouwtje. Ze woonde in het kleinste huisje op de "Nieuwe pad". Van de 13

kinderen die ze samen kregen hadden ze er al acht moeten afstaan. Haar oudste dochter, dat vond ze zo verschrikkelijk, die was op een vreselijke manier om het leven gekomen. Grôotmoeder vertelde dat er een man kwam die versjes schreef als er iets ergs gebeurd was op het dorp. Een "dopsrijmelaar" noemden ze dat. Hij probeerde zijn versje aan de Stallanders te verkopen. Maar veel mensen konden dat niet kopen en dan vroegen ze aan elkander: "Mag ik 't van joe overschrieve bure". "Komt luistert toe gij dorp- en stedelingen, Een droeve maar klinkt thans van alle kant". En zo ging moeder dan, uit haar hoofd citerende, nog de nodige regels verder.

Dit voorval bleef in onze familie een bekend gegeven. Vooral omdat moeder erg familiair was bleef dat bij tijd en wijle onderwerp van gesprek. De tijd en de moed om op onderzoek uit te gaan ontbrak totdat ik me later meer ging verdiepen in de herkomst van mijn ouders.

Bij grootmoeder Pietje

Al snel stuitte ik op het voorval waarvan moeder vertelde. Het werd me ook duidelijk dat er naast de dertien kinderen die in het gezin van grootmoeder Pietje van Dommele(n) geboren waren, nóg een jongetje opgroeide. Hij was de kleinste in het gezin. Zijn moeder, een twee jaar jongere zus van Ploontje, was bedrogen. Jacoba Martina heette ze. Koos was haar roepnaam kreeg een zoontje, maar de man die het verwekte wilde haar blijkbaar niet trouwen. Het zoontje werd vernoemd naar zijn grootvader Jan Ligtendag. Geboren op 5 maart 1870 bleef hij bij zijn grootmoeder Pietje, die hem verzorgde als

haar eigen kind tot de dag van zijn trouwen op 24 april 1896. Hij noemde grootmoeder moeder, de ooms en tantes beschouwde hij als zijn broers en zussen. Zo 'n familie kwam in die tijd in een taboesfeer terecht. Een "onecht kind", zo duidde men een boreling van een ongehuwde moeder aan. Was het daarom dat moeder Koos naar Stavenisse vertrok? Waarschijnlijk wel. Op 2 november 1876 trouwde zij met de in dat dorp geboren Johannis

Moerland, waarbij ze blijkbaar een gelukkig huwelijk en negen kinderen kreeg.

Naar het zoontje dat bij grootmoeder Pietje opgroeide en zich later bekwaamde tot paardenknecht werd ik vernoemd en met mij dragen of droegen nog vijf van zijn kleinkinderen zijn naam. Wat mij betreft met trots. Helaas stierf hij als boerenknecht al op 14 februari 1918 op 47-jarige leeftijd aan de gevolgen van een 'dik been' zoals mijn moeder mij vertelde. Op een boerenwagen, belegd met stro werd hij van zijn woning op de Lange Weide bij Bouwlust met zijn paarden tot dicht bij het kerkhof gebracht, waar de dragers hem overnamen. De zoon van Koos Ligtendag; was de stamvader van de Fluplandse tak Ligtendag. Zijn vrouw Maatje Ligtendag-den Haan met wie hij op 24

april 1896 te Sint-Annaland trouwde is met haar zoon Jan (ook naar zijn vader vernoemd) op 1 februari 1953 verdrongen.

Maar nu eerst de stamreeks van Apolonia Belia Ligtendag. Hoe de naam Ligtendag is ontstaan is mij niet duidelijk. Zoals de naam Ligtenberg werd gekozen zal ook de familienaam Ligtendag zijn ontstaan. Naast de huidige tak op Tholen en Sint-Philipsland met degenen die daarvan zijn uitgewaaid over Nederland, komt de naam niet voor. In heel Nederland vinden we er slechts 33 in de telefoongids. Van de tak Goeree-Overflakkee vertrok er begin 19de eeuw een gezin naar Anna Paulowna. De naam komt daar nog op beperkte schaal voor. Op Goeree-Overflakkee is de naam van deze tak Ligtendag uitgestorven.

VIII Corstiaan ARENTSE (ook JACOBSE)

Corstiaan was gehuwd met **Annetje ADAMS**.

VII Adam CORSTIAANSE (LICHTENDAGH), gedoopt te Nieuwe Tonge op 9 oktober 1643 (doopgetuigen waren *Aarjaan Janse*, *Cornelis Claese Molenaar* en *Geertje Emmets*).

Adam is getrouwd te Stad aan't Haringvliet op 4 april 1666 voor de kerk, op 22-jarige leeftijd (1) met **Huijgje LEENDERS** (27 jaar oud), gedoopt te Sommelsdijk op 26 oktober 1638, dochter van *Leinard* en *Arendje*, (zijn wijf).

Adam is getrouwd te Stad aan't Haringvliet op 6 april 1668 voor de kerk, op 24-jarige leeftijd (2) met **Jannetie GIJSBERTS**, geboren te Heinkenszand in't land van Goes.

Vrijwel zeker is Adam Corstiaense later nog driemaal getrouwd geweest. Zijn derde huwelijk zou geweest zijn met Cornelia Arends. Het vierde te Stad aan't Haringvliet (hij was toen weduwnaar van Cornelia Arends) met Barber Reijnierse Tibouth. Zijn vijfde huwelijk was met Hadama Commers. Uit zijn huwelijk met Barber Reijnierse Tibouth zijn zeven kinderen geboren. Op 26 januari 1681 een Trijntje en vanaf 1683 tot 1688 werden vijf kinderen geboren die allen de naam Annetje hadden, dus waarschijnlijk heel jong zijn gestorven. Tenslotte werd uit dat huwelijk op 21 december 1692 een dochter Barbortje geboren.

VI Gijsbrecht LICHTENDAGH, gedoopt te Stad aan't Haringvliet

op 7 augustus 1675 (doopgetuige was *Jacomijntje*).

Gijsbrecht is ondertrouwd te Tholen op 8 januari 1717 en getrouwd aldaar op 29 januari 1717 voor de kerk, op 41-jarige leeftijd met **Neeltje CORSTIAANSE (OOK CHRISTIAANSE)**, begraven te Tholen op 1 december 1739.

Neeltje was weduwe van *Abraham BLOK*.

V Abraham LIGTENDAG, begraven te Poortvliet op 14 september 1762.

Abraham was gehuwd (1) met **Maria RIJSSENBIL (RIJSTENBIL)**, begraven te Poortvliet op 4 februari 1736 (betreft vermoedelijk deze Maria).

Maria is eerder ondertrouwd te Tholen op 5 februari 1716 en getrouwd aldaar op 18 maart 1716 voor de kerk met *Henrik BAULT*, geboren te Keulen.

Een dochter van het echtpaar Bault-Rijssenbil, Jacomijntje, kreeg op 20 maart 1747 te Srijenham een onwettige dochter Tona. Het kind werd gedoopt te Poortvliet 1 augustus 1747. Maria Morre, vroedvrouw te Poortvliet legt op 10 mei 1747 op verzoek van Abraham Ligtendag, stiefvader van Jacomijntje Bols/Bolt een getuigenverklaring af, dat deze 20 maart 1747 verlost is van een dochter die volgens haar verwekt is door Gabriel Stoffelse Oom enz. (RAZE 5874 (Nieuw Strijen) fol. 160.) Hieruit blijkt dat Abraham Ligtendag gehuwd is geweest met Maria Rijssenbil/Rijstenbil. (Dit gegeven werd mij vriendelijk toegereikt door mevr. A.J. Giljam te Dreischor)

Dat de vroedvrouw van Poortvliet wist wie de vader was van Tona is geen bijzonderheid. Van de vroedvrouwen werd namelijk verwacht dat ze bij een buitenechtelijke geboorte de moeder er toe brachten de naam te noemen van de vader die het kind had verwekt. Dit gebeurde wel op het moment dat de moeder het op haar zwaarst had met de geboorte van haar kind. De vader die aan overspel schuldig was, kon na de bekentenis van de moeder worden gestraft en mogelijk gedwongen worden financieel bij te dragen bij de opvoeding van het kind.

Abraham Ligtendag zal daarna gehuwd zijn met een voor ons onbekende vrouw. Bekend is dat te Poortvliet op 5 oktober 1744 'zijn kind' en op 18 december 1747 'zijn vrouw' zijn begraven.

Abraham was gehuwd (2) met **N.N.**, begraven te Poortvliet op 18 december 1747. Abraham is getrouwd te Poortvliet rond 1749 (waarschijnlijk) (3) met **Janna Janse DE RIJKE**, begraven te Poortvliet op 1 februari 1796.

Janna is later getrouwd te Poortvliet op 6 februari 1763 voor de kerk met *Leendert POOT*. Leendert was weduwnaar van *Geertrui Stoffelse OOM*.

De doop en huwelijksaantekeningen van Abraham zijn in de Doop- Trouw- en Begraafregisters van plaatsen op het eiland Tholen niet gevonden. Er zijn in deze registers enkele hiaten. Het kan dus zijn dat deze voor ons belangrijke gegevens verloren zijn gegaan. Temeer omdat van deze Abraham alle huidige families op Tholen en Sint Philipsland afstammen is het jammer dat juist van hem geen doop en huwelijksdatum te vinden is. Uit andere bronnen blijkt echter dat hij tot hetzelfde gezin behoorde. Bij het overlijden van Abraham wordt in de Weeskamer van Poortvliet (invent. nr. 5695 - 145) aldus vermeldt: "Overgebracht bij Janna Jansse de Reijke, in handen van d.agtb. Heeren weesmeesteren, ten overstaan en presentie van Adam Ligtendag, als oom en voogd over de weezen, in't hoofd deezer gemeld, ten Dorpshuize van Poortvliet, deezer 19 januari 1763"

Er van uitgaande dat Adam Ligtendag de oom van de twee minderjarige kinderen van Abraham Ligtendag was, namelijk Jan, oud 10 jaren en Gijsbrecht, oud 8 jaren, kunnen we aannemen dat Abraham Ligtendag ook een zoon van Gijsbrecht Adamsen Ligtendag was

In de Weeskamerakte van Tholen, 22 februari 1740 (invent. nr. 18, folio 158v.) worden bij het overlijden van Neeltje Corstiaanse twee minderjarige kinderen uit het huwelijk van Gijsbrecht Ligtendag en Neeltje Corstiaanse genoemd, namelijk Adam 19 jaren en

Jannetje omtrent 21 jaren. Jannetje, geboren in 1718 en Christiaan, geboren in 1723 waren toen niet meer in leven. Abraham zal toen gehuwd, dus meerderjarig zijn geweest.

IV Jan LIGTENDAG, gedoopt te Poortvliet op 12 november 1752 (doopgetuigen waren *Steven de Rijke* en *Anna van der War*).

Jan is ondertrouwd te Poortvliet op 14 juli 1775 en getrouwd aldaar op 1 augustus 1775 voor de kerk, op 22-jarige leeftijd (1) met **Matje VAN'T VEER** (30 jaar oud), gedoopt te Stavenisse op 30 augustus 1744, begraven te Poortvliet op 30 januari 1777, 32 jaar oud, dochter van *Gerard VAN'T VEER* en *Clasina HABACUC*.

Jan is ondertrouwd te Poortvliet op 8 augustus 1777 en getrouwd aldaar op 24 augustus 1777 voor de kerk, op 24-jarige leeftijd (2) met **Susanna BAARMAN ook genaamd Berreman** (31 jaar oud), gedoopt te Scherpenisse op 6 februari 1746, overleden te Poortvliet op 26 januari 1822, 75 jaar oud, dochter van *Jacob BAARMAN* en *Janna VAN LUIJK*.

III Abraham LIGTENDAG, arbeider en landbouwer, gedoopt te Poortvliet op 27 januari 1788 (doopgetuigen waren *Tona de Blauw* en *Machiel Peke*), overleden te Stavenisse op 18 februari 1862, 74 jaar oud.

Abraham is getrouwd te Tholen op 3 juni 1818, op 30-jarige leeftijd (1) met **Apolonia QUIST** (34 jaar oud), geboren te Oud-Vossemeer op 29 april 1784, overleden te Stavenisse op 13 januari 1845, 60 jaar oud, dochter van *Christoffel Anthonisse QUIST* en *Belia VAN NIEUWENHUIZEN*. Apolonia was weduwe van *Abraham LINDHOUT*. Abraham is getrouwd te Stavenisse op 31 mei 1848, op 60-jarige leeftijd (2) met **Maatje VAN DER REEST ook genaamd Matje** (27 jaar oud), geboren te Stavenisse op 23 oktober 1820, overleden te Oosterland op 14 maart 1907, 86 jaar oud, natuurlijke dochter van *Lauwrina VAN DER REEST*.

Maatje is later getrouwd te Scherpenisse op 28 november 1862, op 42-jarige leeftijd met *Hendrik VERHOEK* (48 jaar oud), hoefsmid, geboren te Bruinisse op 15 december 1813, overleden te Oosterland op 23 januari 1902, 88 jaar oud.

II Jan LIGTENDAG, boerenknecht en timmermansknecht, geboren te Tholen op 9 juni 1818, overleden te Sint-Annaland op 10 januari 1905, 86 jaar oud.

Jan is getrouwd te Sint-Annaland op 24 december 1846, op 28-jarige leeftijd met **Pieterrella VAN DOMMELE** (17 jaar oud), geboren te Sint-Annaland op 2 januari 1829, overleden aldaar op 9 juli 1922, 93 jaar oud, dochter van *Martinus VAN DOMMELEN* en *Jacoba KASPER*.

Het gezin woonde te Sint-Annaland in de Nieuwstraat, gewoonlijk 'Nieuwe Pad' genoemd. Enkele jaren woonden ze te Oosterland maar hun geboortegrond heeft hun blijkbaar getrokken. Uit het huwelijk werden 13 kinderen geboren, waarvan er vier heel jong en vier op jeugdige leeftijd zijn gestorven. De oudste dochter kwam tragisch om het leven (zie aldaar). Dochter Jacoba Martina kreeg voor haar huwelijk een zoon, die in het ouderlijk gezin werd opgenomen. Uit hem is de tak Ligtendag te Sint-Philipsland voortgekomen.

I   Apolonia Belia LIGTENDAG

geboren te Sint-Annaland op 30 maart 1847, overleden te Tholen op 18 februari 1871, 23 jaar

Ploontje Ligtendag

De twee jaar oudere zus van Koos en daarmee ook de eerstgeborene uit het huisgezin van Jan en Pieterella Ligtendag-van Dommele(n) kreeg de namen Apolonia Belia. Met haar eerste naam naar grootmoeder Quist en de tweede naar overgrootmoeder Belia van Nieuwenhuijzen. Haar roepnaam werd Ploontje.

Een aantal jaren geleden was het wel de gewoonte om in genealogische bladen een kwartierstaat of stamreeks te publiceren van personen die het in de maatschappij ver geschopt hadden en bekendheid hadden gekregen. Een bekend waterstaatsingenieur, hoogleraar, meester in de rechten, predikant of leraar, maar ook wel een bekende genealoog, letterkundige of andere wetenschapper. Van een arbeider of een mijnwerker kwam je ze niet tegen. Ook waren ze voorbehouden aan een manspersoon. Discriminatie noemen we dat nu. Al sinds mijn jonge jaren was ik geïnteresseerd in mijn familiegeschiedenis, maar als werker in de bouw stap je zonder ervaring en kennis zomaar geen archief binnen. Ik heb al verhaald over de overlevering van mijn moeder. Welnu, daar is het verhaal over Ploontje Ligtendag de vrucht van. Ze was in het Thoolse land niet rijk of voornaam. Geen veel besproken jonge dochter, maar een eenvoudige 23-jarige dienstbode. Niet hoog opgeklommen op de maatschappelijke ladder, maar omdat ze zwanger zijnde onfortuinlijk uit haar aardse leven werd 'weggerukt' is bij mij de gedachte opgekomen om haar in deze genealogische rubriek aan de vergetelheid te ontrukken. Dit door middel van het plaatsen van haar stamreeks, omkleed met de ontroerende gebeurtenis die zij in haar 24ste levensjaar overkwam.

"Beter gefortuneerd"

Ploontje Ligtendag was dienstbode bij landbouwer Leendert Boudeling en Cornelia Boudeling-Bierens. Ze vervulde op de boerderij "De Krabbe", trouw haar dagelijkse werk. Heel vroeger was deze boerderij - ook genaamd "Crabbe" - gelegen aan de zeedijk in de gemeente Tholen. Op de voorzijde van dit blad is dat te ontdekken. Toen de schorren van Vrijberge later werden bedijkt lag deze hofstede op de grens van de gemeenten Tholen en Oud-Vossemeer. Zoals op elke boerderij had ook Boudeling zijn arbeiders en knechts die met de paarden het land bewerkten. Tijdelijk had de boer op "De Krabbe" ook de 23 jarige paardenknecht Iman Dorst(1) uit Sint-Annaland in dienst genomen. Het zou niet de eerste keer geweest zijn dat de vonk voor een verkering en vervolgens een huwelijk op een boerderij oversloeg. Het leek erop dat het met Ploontje Ligtendag en Iman Dorst die kant zou uitgaan. Ze "moesten gaan trouwen" was de streekeigene term voor een verplicht huwelijk. Iets wat in die tijd veelvuldig voorkwam. Wat dat betreft was dat ook bij Iman en Ploontje niet onoverkomelijk geweest. De verhouding tussen de twee jongelieden verkoelde echter zodanig dat Landvrouw Boudeling haar man voorstelde om Dorst uit te nodigen enkele dagen bij hen te komen logeren. Ze konden dan immers eens met hem praten over hetgeen zich bij Ploontje

openbaarde. Maar inmiddels was gebleken dat de knecht kennis had gekregen aan een ander meisje. "Beter gefortuneerd" dan de lieflijke dienstbode op de Krabbe. Zou hij dan Ploontje, die duidelijk zichtbaar zwanger was, nu bedriegen?

De jonggezel Iman Dorst leek gehoor te geven aan de vraag van landbouwer Boudeling. Zijn vrouw, die natuurlijk dagelijks met Ploontje over haar gesteldheid sprak, zou met hem praten wat hem te doen stond nu Ploontje steeds duidelijker jong leven bij zich droeg.

Hofstede Le Commerce – of De Krabbe – aan de Broeksedijk.

Vier rijksdaalders

Op zaterdagmorgen 18 februari 1871 verscheen hij in alle vroegte in de keet op de hofstede waar hij tijdelijk met de paarden het land bewerkte. Hij zal geweten hebben dat de dienstbode om die tijd haar werk in de keet deed. Dat was inderdaad het geval. Ploontje was al opgestaan toen de boer en zijn vrouw nog in diepe rust lagen en was in alle vroegte met haar dagelijkse werk voor de beesten begonnen. De ijverige dienstbode zag nietsvermoedend de jongeman waarmee zij meer dan gewone omgang had gehad in de keet verschijnen. Zullen we dan toch samen nog gelukkig worden als ik straks mijn kindje op de wereld heb gebracht? Zal hij op het verzoek van de baas zijn ingegaan?, moet er door Ploontjes gedachten hebben geflitst.

Een arbeider een half onnozele man, die eveneens op de hofstede aan het werk was (2), hoorde opeens iemand hevig gillen waar hij op afgang. Natuurlijk kende hij Iman en Iman kende hem. Daar was door de knecht niet op gerekend. Nog net op tijd verscheen, de als door een beschermengel gestuurde zwak begaafde man, in de deuropening van de keet. De lafaard had een poging gedaan om het meisje een doek in haar keel te stoppen,

maar met haar geschreeuw wist ze aandacht te trekken. Dorst, die blijkbaar niet onbemiddeld was, kocht de man met vier zilveren rijksdaalders om en bond hem op het hart hem niet te verraden.

Wonderlijk genoeg ging de dienstbode verder met haar werk. Zij moest de beesten in de schuur nog drenken. Terwijl Ploontje zich met haar emmers naar de drinkput voor de paarden rept om de beesten in de schuur te laten drinken, volgde Iman Dorst haar vanuit de keet op de voet. Om met haar te praten dat hij spijt had van zijn daad? Nee, om haar te overweldigen. Met haar buik op een paaltje en haar hoofd onder water houdende hield de meedogenloze booswicht haar onder totdat haar verweer ophield en de adem van haar uitging. Toen hij er zeker van was dat ze gestorven was werd haar lichaam naar een dieper deel van de drinkput gebracht waar ze tot op de bodem wegzonk. Haar schoongeschuurde klompen zette hij naast elkaar neer vóór de drinkput. *"Later is het lijk van de verslagene uit den put opgehaald, waaraan de moordenaar zelf nog heeft medegeholpen. Naar men zegt heeft hij zijne misdaad reeds bekend"*. Dit bericht in de Nieuwsbode berustte op waarheid. Er rezen namelijk bedenkingen. De zaterdag werd blijkbaar nog door de boer en de veldwachter gebruikt om een nader onderzoek in te stellen. Wie de *"half onnozele man"* geweest is zal de tijdgenoot hebben geweten, maar is mij niet bekend geworden.

De moordenaar

De volgende morgen: *"Het is zondag, 19 februari 1871. In Sint-Annalands Hervormde gemeente klinkt de stem van dominee Karel J.L. Ruijs van Dugteren, die, hier in 1865 als proponent gekomen, over twee maanden vertrekken zal naar Zevenbergen. Plechtig heeft het eeuwen oude kerkje zich ook vandaag gevuld met die devote, zo welbekende zondagsseer. Velen volgen met aandacht de preek, maar dan ineens.... Terwijl koster Van der Bel verschrikt naar voren loopt, verschijnt daar... veldwachter Van Houten, die onder grote ontsteltenis een doodsbleek in de bank zittende, van moord verdachte I.D. arresteert... Vlak tevoren was op "de Krabbe" 'n hofstee onder Tholen, een ernstig misdrijf ontdekt geworden"* (3).

De moordenaar werd later door het Provinciaal gerechtshof veroordeeld tot levenslange tuchthuisstraf. De gerechtsrollen zijn in 1940 verbrand, maar in het gevangenisregister van Middelburg staat zijn strafmaat vermeld. Ook dat hij in Den Haag in hoger beroep is gegaan. Verdere gegevens, waaronder de inhoud van het rapport en de sectie-uitkomsten, gedaan op het lichaam van Apolonia Belia Ligtendag door de doktoren Bijbau en Goossen bescheven, zullen we de lezer welbewust onthouden.

"Maandenlang hield dit vreselijk gebeuren de gemoederen bezig. Een onbekende dorpsrijmelaar maakte er zelfs een 'gedicht' op (...) Zo waren het deze winter een Liezebeth, Wanne, Siene, Mertina, Mietje en tal van andere streekbewoonsters, die naast het gebruikelijke kousen breien of borduren van merklappen, vol overgave dit drama-oprijm overschreven en voordroegen" (4)

Toen mijn broer enkele tientallen jaren geleden een album met familiefoto's van de oudste zus van mijn moeder, Pieterrella Nelisse-Ligtendag, doorbladerde vond hij het meer dan 100 jaar oude met de pen geschreven document met de rijmregels op de moord van deze oudtante. De feiten van de poëzie zijn niet geheel identiek aan die van de lijkschouwers, die verdrinking vaststelden. Uiteraard maken we de lezers in deze Cronieke deelgenoot van het veelbesproken document.

"Met tranen overgoten"

Komt luistert hier gij dorp- en stedelingen
Een droeve maar klinkt thans van alle kant
Komt luistert hier gij zwakke stervelingen
Wat ons vermeld het nieuwsblad of courant
Wie voelt zijn hart hier niet bewogen
En zegt; hoe kan het God gedogen,
Dat op aarde zo'n wreedaard kan bestaan
Waarvan het ruwste hart is aangedaan.

Een meisje schoon en vol van ware deugden
Zij telde nauwelijks twintig jaar
Waarop zich heel Sint-Annaland verheugde
De bloem van 't dorp, zo noemde men ook haar
Op 't Tholense land was zij geboren
Maar Sint-Annaland had zij uitverkoren.
In 't huis van haren baas en vrouw aldaar
te leven in vrede en vriendschap met elkaar.

Het brave meisje denkt geen leed te vrezen
Blijft eenzaam en voldoet getrouw haar plicht
Het werk dat door haar vrouw is aangewezen
Wordt moedig door Ploontje verricht
Maar ach, een booswicht aangedreven
Komt om des braven meisjes leven
Met duivels lust is hij bij haar genaakt
't Is onbekend wat zij heeft moeten lijden.

Eer haar den booswicht had ten prooi gemaakt
Een doek gewrongen deed haar van 't leven scheiden
Wiens hart wordt niet met ijzing aangeraakt?
Daarna haar lichaam opgenomen
En zo naar den vijver heengedrogen
Maar Gods wraak vervolgt hem op zijn baan
Tot hij eens voor den rechterstoel zal staan.

Het dierbaar lijk van 't meisje werd gevonden
Al op den werf, al in den drek.
Daar lag zij nu al in het water verdrongen
Iets wat de booswicht droefenis schenkt.
Wie kan de schrik en het leed beseffen
Die baas en vrouw hier aan moest treffen.
Ja ieder dorpeling voelt zijn hart doorboort
En roept wraak om zulk een wreeden moord.

*Jacoba Martina Ligtendag
(1849-1936), de zus van
Ploontje.*

*Maatje Ligtendag-den Haan
(1873-1953), met haar zoons
Piet en Jan.*

De jeugd van, t dorp bracht haar met rouw en klagen
Naar 't stille graf voor haar ten rust bereid.
En ieder hoopt dat 't Goddelijk welbehagen
Haar aanneemt in Zijn eeuwige heerlijkheid.
't Graf werd daar met tranen overgoten
En droevig keerden hare dorpsgenoten,
Weer met de baar en harten als vergruisd
Met de tranen in de ogen weer naar huis.

*Jan Ligtdag (1870-1918),
groeide op bij grootmoeder Pietje*

Conclusie

Toen ik in 1993 meedeed aan een cursus artikelschrijven werd de nadruk gelegd dat in de aanhef van een artikel de probleemstelling genoemd moet worden. Dat heb ik gedaan. Het zijn slechts vier woorden. Ze staan tussen aanhalingstekens. Het is de oral history, zoals de mondelinge overlevering tegenwoordig wordt genoemd. Aan het slot van een artikel wordt een conclusie van de schrijver gevraagd. Ik ben de veronderstelling toegedaan dat de tongen zich geroerd hebben nu een tweede dochter uit het gezin van Jan en Pietje Ligtdag-Van Dommelen buitenechtelijk in verwachting was. Natuurlijk was het voor de ouders onaangenaam dat twee van hun dochters tegelijkertijd buitenechtelijk in verwachting waren. Het was slechts een peulenschil vergeleken met hetgeen het gezin in korte tijd overkwam. De overlevering wil dat het meeleven met het gezin bijzonder groot was. Onmiskenbaar zal dat tot steun voor het ouderpaar zijn geweest.

Wat moeten we van de dader zeggen? Innerlijk was hij als een verscheurend dier op de bewuste morgen op de boerderij verschenen om met voorbedachten rade de jonge vrouw, die van hem zwanger was, uit de weg te ruimen. Hij was ervan overtuigd dat haar schoongemaakte klompen waarmee ze zich die morgen tot twee keer stampende en trappende moest verweren het bewijs waren dat ze zichzelf van het leven had beroofd. Toen de dag daarop de menigte kerkgangers zich onder het gehoor van dominee Ruijs Van Dugteren had geschaard zat Iman Dorst op zijn eigen plaats in het Godshuis alsof hij in aanzien bij de gemeente populair was. Tot op het moment dat de stem van de dominee stakte toen kosten Van der Bel, gevolgd door veldwachter Van Houten zich naar het voorste gedeelte van de kerk begaven, waar de lijkbleke vermeende dader werd gemaand om mee te gaan. De wroeging openbaarde zich als een bliksemschicht op zijn aangezicht. Daarmee was de schuld van de van moord verdachte I.D. al voor een groot deel bewezen. De straf die hij te Middelburg kreeg opgelegd was levenslang tuchthuis. In hoger beroep te 's-Gravenhage is dat meestwaarschijnlijk gehandhaafd. Op 26 juli 1872 is Iman Dorst in de stafgevangenis te Leeuwarden overleden. Hij was 25 jaar oud.

Noten

1. Eendrachtbode, stamreeks Iman Dorst, 8 augustus 1991, door J.P.B. Zuurdeeg
2. Zierikzeesche Nieuwsbode, 25 februari 1871
3. Zierikzeesche Nieuwsbode, 25 februari 1871
4. Eendrachtbode, artikel Han Dekker, 2 augustus 1979

Aanvullingen en correcties op de ledenlijst

Opnieuw konden we weer nieuwe leden inschrijven. Hartelijk welkom in onze kring. De nummers voor de naam zijn lidnummers. Correcties en overleden leden blijven in de ledenlijst opgetekend. Onze kring telt thans 263 leden.

267	Duuren, M.A. Jzn. van	Sint-Philipsland
268	Blokland-Verhage, J.M.	Ophemert
269	Jonge, J.J.W. de	Sint-Annaland
270	Jonge-Kempeneers S.E. de	Sint-Annaland
271	Doeleman-Stols, W.A.	Nieuwerkerk

Geen lid meer

101	Nieuwenhuijzen, J.S.M.	Sint-Philipsland

Tot onze spijt moeten we u het overlijden melden van een tweetal leden van onze kring: Geheel onverwacht overleed op 27 mei 2003 ons lid Jan Warner de Putter uit 's-Heer-Arendskerke. Hij werd 76 jaar. Jan, in leven arts, had erg veel belangstelling voor familieonderzoek. Marijnus de Putter, van 1653-1677 schepen en herbergier te Sint Philipsland, behoorde tot zijn voorgeslacht. Tijdens zijn lidmaatschap van onze kring is ook zijn vrouw Cornelia van Bendegem op 26 november 2002 overleden.

Kort voor het ter perse gaan van dit nummer bereikte ons het bericht dat Neeltje Johanna (Nel) Zandee, weduwe van Cornelis Hubertus Adrianus Stols, op 9 december 2003 is overleden in de leeftijd van 95 jaar. Nel werd meteen lid na de oprichting van onze kring. Ze had belangstelling voor de streek waar ze woonde. Haar werkzame leven bracht ze door als landbouwersvrouw op "Vredenburg", in de Henriëttepolder. Tot voor kort woonde ze te Bergen op Zoom in haar serviceflat. Ongeveer één maand geleden berichtte haar dochter Mies Doeleman-Stols uit Nieuwerkerk ons dat haar moeder was opgenomen in een verpleeghuis te Zierikzee. Maar ook dat we het lidmaatschap van haar moeder op haar naam mochten overschrijven.

Om te onthouden!

Jaarvergadering heemkundekring 25 maart 2004

Deze zal worden gehouden in de kleine zaal van dorps huis "De Wimpel", aanvang 19.30 uur. Na het officiële gedeelte willen wij u laten zien welke Fluplandse schepen vroeger de binnenwateren en de rivieren bevoeren. Daaromheen de foto's van schippers aan het roer, in de stuurhut, aan de wal en niet te vergeten tijdens de vergaderingen van "Schuttevaer". Wij willen u beleefd verzoeken om foto's die u in uw bezit hebt aan ons te uit te lenen of op te sturen bij/naar J. Kempeneers, Cennie Tichem (zie adressen voorin) Ze mogen ook naar schipperszoon Jankees van der Doe, Boserf 7, 4675 CL Sint-Philipsland.